

บทที่ 5 จักรวรรดิฮั่น

ภาวะกลียุคของจีนอันสืบเนื่องมาจากความไม่สงบภายในคือ กบฏชนชั้นสูงและกบฏชาว
นาได้สิ้นสุดลงเมื่อหลิวปัง (Liu Pang) ผู้นำกบฏชาวนากลุ่มหนึ่งได้สถาปนาราชวงศ์ใหม่ขึ้น
ปกครองจีน หลิวปังมิได้มีชาติตระกูลสูงส่ง หากแต่มีพื้นเพมาจากครอบครัวชาวนาและมีอดีตเป็น
โจรมาก่อน ราชวงศ์ใหม่มีนามว่า ฮั่น (Han) ตามชื่อถิ่นเดิมของกลุ่มหลิวปังคือ หุบเขาแม่น้ำฮั่น
ตอนบน (Upper Han Valley) ราชวงศ์ฮั่นมีเมืองหลวง 2 แห่งคือ เมืองฉางอันในสมัยแรก และ
เมืองโลหยาง (Lo-yang) ตั้งแต่รัชสมัยของจักรพรรดิกวาง อู๋ตี้ (Kuang-wu-ti, ค.ศ. 25-57/58)
ราชวงศ์ฮั่นได้สร้างจักรวรรดิอันยิ่งใหญ่ด้วยกำลังแสนยานุภาพ พื้นฟูบูรณะบ้านเมืองและสร้าง
ราชวงศ์ที่แข็งแกร่ง เป็นไปตามครรลองประเพณีปฏิบัติที่ทุกราชวงศ์จะดำเนินไปเช่นนั้นใน
ประวัติศาสตร์ของจีน

การสถาปนาจักรวรรดิ

1. การป้องกันรัฐอาณาจักร

ตั้งแต่แรกสร้างบ้านเมือง ราชวงศ์ฮั่นต้องพยายามสร้างระบบป้องกันตนเองจากภัยการ
รุกรานที่มาจากเอเชียกลาง (Central Asia) ผู้รุกรานที่สำคัญคือ ชนกลุ่มมองโกล (Mongol) จาก
เอเชียใน (Inner Asia) และชนกลุ่มเตอร์ก (Turk) จากดินแดนตุรกีสถานตะวันออก (E.Turkistan)
กลุ่มเตอร์กตะวันออกที่นับว่าขึ้นชื่อคือ พวกซิงหนู (Xiang nu หรือ Hsiung nu) จีนถือว่า ชนกลุ่ม
ต่างๆ ที่รุกรานจีนตามแนวพรมแดนภาคเหนือและภาคตะวันตก ล้วนเป็นอนารยชน (Barbarians)
กลุ่มชนเหล่านั้นเป็นภัยมหันต์คุกคามจีนเสมอมาในประวัติศาสตร์สมัยชาง โจวและฉิน เพราะมี
ศักยภาพทางทหารเหนือกว่าจีน กล่าวคือ เป็นนักรบบนหลังม้าผู้ขมังธนู และมีม้าเหลือเฟือเพื่อ
การศึก ความเชี่ยวชาญชำนาญการรบบนหลังม้าของกลุ่มชนเหล่านี้ได้ทำให้จีนต้องสร้างระบบ
ป้องกันตนเอง โดยสร้างกำแพงตั้งรับตั้งแต่สมัยฉิน กลุ่มชนเหล่านั้นและจีนได้ผลัดกันรุกผลัดกัน
รับมาโดยตลอด ก่อนสมัยฮั่น พวกซิงหนูได้รุกรานจีนภาคเหนือ ตั้งแต่ 300 ปี ก.ค.ศ. และสามารถ
รุกเข้าประชิดเมืองหลวงของฮั่นเมื่อ 106 ปี ก.ค.ศ.

ราชวงศ์ฮั่นได้ใช้ยุทธศาสตร์ป้องกันเขตหน้า (Forward Defense Strategy) โดยกำหนด
ให้การรบอยู่ในเขตหน้าเท่านั้น เพื่อสกัดกั้น ยับยั้งและทำลายข้าศึกตั้งแต่ระยะไกลที่สุด เป็นการ

ป้องกันการจู่โจม ระบบป้องกันได้ใช้ยุทธศาสตร์ป้องกันพรมแดน (Territorial Defense) ด้วยการกำหนดหน้าที่การป้องกันไว้ตามจุดยุทธศาสตร์ เป็นการตั้งรับแบบยึดพื้นที่ โดยการกำหนดพื้นที่ระวางป้องกันและพื้นที่ตั้งรับหลัก จีนได้จัดระบบป้องกันอันได้แก่ การขยายแนวกำแพงยักษ์ไปจนถึงแอ่งทาริม (Tarim Basin) ทางภาคตะวันตก สร้างหอรบ (Tower) เป็นระยะ ๆ เป็นที่ปฏิบัติการชั่วคราว เพื่อหาข้อมูลรายงานสถานการณ์อย่างสม่ำเสมอ และระวางป้องกันด้วยการแจ่งเดือนเข้าศึกประชิดโดยส่งสัญญาณเป็นควัน โบกธง หรือจุดคบเพลิง จีนได้จัดวางกำลังพร้อมกองบัญชาการ (Commanderies) ไว้ตลอดแนวป้องกันและจุดยุทธศาสตร์ กำลังทหารประจำถิ่น (Garrison) เป็นทหารเกณฑ์ที่ต้องยังชีพด้วยการเพาะปลูกเอง และตั้งยุ้งฉางหลวงเป็นระยะ ๆ ระบบป้องกันแบบราชวงศ์ฮั่นนั้นเป็นระบบที่นิยมใช้ต่อมา

เมื่อใดไม่พร้อมรบ จีนได้ใช้สันติวิธีทางการทูตเจริญพระราชไมตรีกับพวกซ็องหนู โดยการร่วมราชวงศ์ หรือให้เครื่องราชบรรณาการล้ำค่าตามที่พวกซ็องหนูต้องการมากคือ ทองคำ ผ้าไหม แพรพรรณ เครื่องทองสัมฤทธิ์ เครื่องเงิน พืชพันธุ์ธัญญาหาร ตลอดจนจันทรอันเป็นสัญลักษณ์แห่งการยอมรับอำนาจจีนและกระจกทองสัมฤทธิ์ (Bronze Mirrors) ซึ่งเชื่อกันว่าจะเป็นยันต์ปกป้องคุ้มครองจากมองภัย นโยบายเช่นนี้เป็นการผ่อนปรน (Appeasement) และหมายมุ่ง “เลี้ยงให้เชื่องให้เป็นพวกเดียวกัน” (“Taming the barbarians”) หรือใช้นโยบายยุยงส่งเสริมพวกซ็องหนูให้แตกแยกแตกความสามัคคีกันเองจนต้องพึ่งพาจีน (“buy off the barbarians”) เป็นการสลายพลังผู้เปิดโอกาสให้จีนจู่โจมปราบปรามได้โดยง่าย หรือใช้วัฒนธรรมความเจริญของจีนเป็นสื่อเผยแพร่เพื่อกลืนชาติ (Assimilation) ถ้าสันติวิธียังไร้ผลและพวกซ็องหนูยังคงคุกคาม จีนก็เตรียมป้องกันล่วงหน้าอีกโดยอพยพผู้คนให้พ้นยุทธบรีเวณ อย่างไรก็ตาม เมื่อราชวงศ์ฮั่นเข้มแข็งเพียงพอ จีนนิยมใช้ยุทธวิธีส่งกองทัพปราบปราม ทั้งสันติวิธีและยุทธวิธีตามสถานการณ์ในท้ายสุดก็ทำให้จีนประสบความสำเร็จในการปราบปรามพวกซ็องหนู เมื่อ 119 ปี ก.ศ.ศ. วิธีการดังกล่าวของราชวงศ์ฮั่นได้กลายเป็นวิธีการที่ราชวงศ์ต่อมานิยมใช้มากจนถึงสมัยใหม่ แม้เมื่อมีความสัมพันธ์กับพวกฝรั่ง “ปีศาจผมแดง”

2. จักรวรรดิ

เมื่อสิ้นภัยของซ็องหนูแล้ว ราชวงศ์ฮั่นจึงสามารถสร้างจักรวรรดิให้แผ่ไพศาลได้อย่างแท้จริงโดยมีจุดประสงค์สำคัญ 2 ประการคือ การแสดงกำลังให้ปรากฏเพื่อประกาศพระบรมเดชานุภาพ ป้องปรามมิให้อริราชศัตรูรุกรานจีน และมีจุดประสงค์การค้ากับภูมิภาคเอเชียตะวันตกและเอเชียใต้ อีกประการหนึ่ง ราชวงศ์ฮั่นมีความเชื่อมั่นว่า ฟาได้ลิขิตให้จีนเจริญก้าวหน้าและต้องถ่ายทอดความเจริญแก่ชนชาติอื่นในด้านการเมืองการปกครองและศิลปกรรม การกึ่งในการเผยแพร่อารยธรรมจีนนี้อาจจะถือเป็นจุดประสงค์รองแต่เป็นจุดประสงค์ที่ดูมีเหตุผลชอบธรรมสำหรับการ

แผ่ขยายอำนาจอาณาเขตในสายตาของผู้ถูกรุกราน ด้วยจุดประสงค์ดังกล่าว ราชวงศ์ฮั่นได้สร้างจักรวรรดิด้วยการพัฒนาการทหารของตนเป็นเบื้องต้น

การทหารของจีนยังไม่มีการจัดตั้งเป็นกองทัพประจำการ แต่มีตำแหน่งทหารระดับสูงที่นิยมแต่งตั้งเป็นตำแหน่งคู่ การแต่งตั้งนายทหารระดับสูงจะมีเฉพาะเมื่อมีสงครามเท่านั้น และตำแหน่งทหารระดับสูงจะถูกยุบเลิกเมื่อสิ้นศึก ผู้ดำรงตำแหน่งนายทหารระดับสูงมีทั้งที่เป็นนายทหารชำนาญการและข้าราชการพลเรือนคือ ผู้ว่าราชการ แม่ทัพนายกองมีหน้าที่เกณฑ์ราษฎรเป็นทหาร ฝึกอบรมการทหารและควบคุมทหารที่เกณฑ์มา กำลังทหารอื่นประกอบด้วยทหารหลายประเภท ที่สำคัญคือ ทหารเกณฑ์จากสามัญชนต้องปฏิบัติหน้าที่ 2 ปี ทหารอาสาจากชนชั้นสูงซึ่งมักเป็นแม่ทัพนายกอง ทหารที่มาจากนักโทษอาสาศึกเพื่อไถ่โทษ ทหารเกณฑ์จากกลุ่มชาติพันธุ์อื่นเช่น พวกเร่ร่อนเลี้ยงสัตว์ที่ชำนาญการรบบนหลังม้า และทหารอาสาต่างชาติ จีนประกอบกำลังโดยกำหนดหน่วยทางยุทธวิธีให้กำลังทหารประจำถิ่น (Garrison) 1 หน่วยประกอบด้วย 4 หมวด (Companies) 1 หมวด มี 40-50 ตอน (Section) 1 ตอนมีกำลังพล 4-5 คนขึ้นไป

การสร้างจักรวรรดิฮั่นได้เริ่มขึ้นในรัชสมัยจักรพรรดิฮั่นอู่ตี้ (Han Wu-ti, ระหว่าง 140 ปีถึง 87 ปี ก.ศ.ศ.) เป้าหมายหลักคือ เอเชียกลางซึ่งเป็นดินแดนของพวกซ็องหนู จุดมุ่งหมายสำคัญของการยาดร่าทัพคือ การแสดงกำลังให้ปรากฏเพื่อป้องปรามและป้องกันมิให้พวกซ็องหนูก่อกวนและก่อความรุนแรงไม่สงบอีก และจุดมุ่งหมายประการที่สองคือการค้าขาย จีนต้องการขายสินค้าและซื้อสินค้าจำเป็นจากเอเชียกลางคือ สัตว์โดยเฉพาะม้า และผลิตผลจากสัตว์ ตลอดจนต้องการค้าขายกับโลกตะวันตกซึ่งมีพวกปาร์เทียน (Parthians) เป็นพ่อค้าคนกลาง จีนได้ยาดร่าทัพเข้าสู่ศูนย์กลางของทวีปโดยข้ามเทือกเขาปามีร์ (Pamirs mountains) เป็นการยาดร่าทัพที่ไกลกว่าที่พวกอิตาลี่โรมันเคยยาดร่า' อิทธิพลจีนขึ้นสูงสุดใน ค.ศ. 90 และค่อย ๆ เสื่อมอำนาจในเอเชียกลางหลังจาก ค.ศ. 125 เป็นต้นไป

นอกจากเอเชียกลางแล้ว ราชวงศ์ฮั่นยังพิชิตเกาหลีและแมนจูเรียได้ได้อีกด้วย จีนได้ยาดร่าทัพลงสู่ทิศใต้ด้วยจุดประสงค์การค้า สินค้าที่ปรารถนาคือ ญิวพีช เหล็ก เกลือ และเครื่องเขิน กองทัพอันเกรียงไกรพิชิตอันหนัมหรือเวียดนามปัจจุบันและยูหนาน จักรวรรดิจีนสมัยฮั่นมีพื้นที่กว้างใหญ่ไพศาลเกือบจะเทียบเท่าพื้นที่จีนปัจจุบัน เมื่อพิจารณาสถานภาพแห่งอำนาจและขอบเขตพื้นที่แล้ว จักรวรรดิฮั่นยิ่งใหญ่ทัดเทียมกับจักรวรรดิโรมัน (Roman Empire) ร่วมสมัย

การสร้างจักรวรรดิขยายอำนาจอาณาเขตไปรอบทิศเป็นการเปิดศักราชให้จีนมีโอกาสติดต่อไปมาค้าขายกับโลกภายนอกอย่างแท้จริงเป็นครั้งแรก อุปสรรคภูมิประเทศที่เป็นเทือกเขาใหญ่ห้อย ทะเลทรายและแม่น้ำใหญ่ห้อยได้ถูกขจัดออกไป ปรากฏการณ์ที่จีนกับโลกตะวันตกได้ถูกทำลายลงแล้วเมื่อจีนได้ยาดร่าทัพเข้าสู่เอเชียกลาง จีนได้เปิดเส้นทางหลักในการติดต่อกับเอเชียตะวันตก เอเชียใต้และโลกตะวันตก เมื่อประมาณ 100 ปี ก.ศ.ศ. เป็นเส้นทางบกจากจีนผ่าน

ทะเลทรายทากลามากาน (Taklamakan) ในแอ่งทาร์มิม (Tarim Basin) แล้วข้ามเทือกเขาปามีร์ไปสู่อเอเชียตะวันตก เส้นทางการค้านี้เรียกว่า เส้นทางไหม (Silk Road) โดยเส้นทางนี้ จีนได้ติดต่อไปมาค้าขายกับจักรวรรดิโรมันและภูมิภาคทะเลเมดิเตอร์เรเนียน (Mediterranean Sea) โดยผ่านพ่อค้าคนกลางคือ ปาร์เทียน สินค้าสำคัญที่จีนต้องการมากคือ ม้าพันธุ์ดี สินค้าขนานาชนิดและเครื่องราชบรรณาการจากโลกตะวันตก ชาวอินเดียและเปอร์เซียได้หาลังโหลเข้าสู่จักรวรรดิจีน

การค้านี้มีความหมายสำคัญสำหรับโลกภายนอกมากกว่าจะสำคัญสำหรับจีนฝ่ายเดียว เพราะโลกภายนอกต้องการสินค้าจีนมากกว่าจีนต้องการสินค้าของโลกภายนอก สินค้าขึ้นชื่อเป็นที่ต้องการมากสำหรับโลกภายนอกคือ ผ้าไหม การติดต่อมีความสำคัญมากดังเห็นได้จากการส่งคณะผู้แทนไปเจริญพระราชไมตรีกับจีน อาทิ เมื่อ 166 ปี ก.ศ.ศ. จีนได้อ่อนรับคณะผู้แทนของจักรวรรดิโรมัน การติดต่อกับเอเชียกลางยังมีอิทธิพลต่อการพัฒนาอารยธรรมจีนด้วย โดยเฉพาะอิทธิพลจิตรศิลป์ของเอเชียกลางอันได้แก่ เครื่องปั้นดินเผาหนึ่งคล้ายน้ำเต้า (Lute) ที่จีนนิยมพัฒนาเป็นเครื่องปั้นดินเผาจีนเรียกว่า ผี ปา (P'i-pa lute) ความนิยมศิลปะภาพเงาทึบ (Silhouette) มีพื้นขาว ผูกมัดกลายเป็นรูปสัตว์ดำตามแบบชนซีเทียน (Scythian) ความนิยมลวดลายแบบเมดิเตอร์เรเนียน และศิลปะการแสดงรูปร่างของมนุษย์

จีนยังมีการติดต่อไปมาค้าขายกับเกาหลี ญี่ปุ่น อินเดียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อีกด้วย ใน ค.ศ. 57 ชาวญี่ปุ่นได้เยือนจักรวรรดิจีน การติดต่อกับโลกภายนอกหลายทิศทางย่อมหมายถึงการค้าขายและการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกัน มีชนต่างเชื้อชาติภาษาและวัฒนธรรมลั่งโหลเข้าสู่จักรวรรดิจีนตามกิตติศัพท์เลื่องลือว่าเป็นจักรวรรดิที่ยิ่งใหญ่ มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยโภคทรัพย์และความเจริญรุ่งเรืองทั้งทางด้านเทคโนโลยีและศิลปกรรม

ความก้าวหน้าทางวิทยาการ

ความเจริญในสมัยนั้นพัฒนาไปในลักษณะของการทดลอง ปรับปรุง หรือมีจุดประสงค์ที่จะทดแทนแบบเก่า? ทั้งพระราชสำนักและราชการส่งเสริมความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีดังนี้

1. เทคโนโลยีการหล่อเหล็ก เหล็กเป็นที่นิยมใช้กันแพร่หลายมาก เครื่องมือเครื่องใช้ในครัวเรือน การเพาะปลูกและอาวุธยุทโธปกรณ์ ล้วนนิยมผลิตด้วยเหล็กเพราะเหล็กเป็นโลหะแข็งแรงและมีราคาถูกกว่าทองสัมฤทธิ์มาก

2. การคิดค้นประดิษฐ์ปลอกคอม้า (Shoulder Collars) เป็นเครื่องส่งเสริมให้ควบคุมการขี่ม้าได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

3. เทคโนโลยีการผลิตสิ่งทอ ที่สำคัญยิ่งคือ การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม และทอไหม เทคโนโลยีด้านนี้เหนือกว่าเอเชียตะวันตก และจีนรู้จักเทคโนโลยีนี้ก่อนหลายร้อยปีแล้ว

4. การผลิตกระดาษใช้ในการเขียน แทนไม้ไผ่ ไม้และผ้าไหม จีนค้นพบวิธีการผลิตกระดาษตั้งแต่ ค.ศ. 100/105 โดยประมาณ การคิดค้นเทคโนโลยีการผลิตกระดาษเกิดจากความก้าวหน้าในการใช้ภาษาในวงราชการและในแวดวงปัญญาชน

5. เทคโนโลยีการผลิตเครื่องปั้นเผา มีการริเริ่มใช้วิธีการเคลือบเครื่องปั้นเผา (Glaze) โดยเครื่องปั้นเผายังคงแข็งแกร่ง ทว่ามีพื้นผิวเรียบ เหมาะที่จะใช้เป็นภาชนะเพื่อการบริโภคได้อย่างถูกสุขลักษณะอนามัย พื้นผิวราบเรียบยังเป็นเครื่องแสดงความก้าวหน้าในการผลิตจากเดิมที่ผลิตพื้นผิวขรุขระ และแสดงความงดงามเป็นงานศิลป์ ในปลายสมัยฮั่น เทคโนโลยีได้ก้าวหน้ายิ่งขึ้นอีก เมื่อรู้จักวิธีการผลิตเป็นเครื่องถ้วยเปลือกไข่ (Porcelain) เป็นเทคโนโลยีริเริ่มและเป็นงานศิลป์ที่ยิ่งใหญ่ที่สุด คนจีนแสดงความเจริญในการกินอยู่ที่คำนึงถึงความสวยงาม ความสะดวกและความแข็งแรงในการใช้ แทนที่จะพึงพอใจแต่เพียงการใช้ภาชนะดินเผาผิวขรุขระไร้ลีสรร หรือภาชนะหินหรือไม้

6. โรงงานหัตถกรรมประเภทต่าง ๆ (Mill) รู้จักใช้พลังน้ำเป็นพลังงานการผลิต ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีโดยเฉพาะการผลิตเหล็กเป็นอาวุธยุทธโธปกรณ์ การรู้จักใช้ปลอกค้อม้าที่ทำให้การขับขี่มีประสิทธิภาพในการรบและการคมนาคมที่รวดเร็ว ได้ทำให้ราชวงศ์ฮั่นสามารถสร้างจักรวรรดิได้สำเร็จ เทคโนโลยีหลายด้านของราชวงศ์ฮั่นล้วนเป็นความคิดริเริ่มและใช้กันในจักรวรรดิก่อนที่จะแพร่หลายไปสู่ยุโรปต้นยุคใหม่เมื่อ 1,000 ปีต่อมา ไม่ว่าจะเป็เทคโนโลยีการผลิตเหล็ก กระดาษ เครื่องถ้วยเปลือกไข่ หรือการทอผ้าไหมก็ตาม⁹

วิถีทางเศรษฐกิจ

เศรษฐกิจจีนสมัยฮั่นยังคงถือว่า การเพาะปลูกเป็นอาชีพหลักของประชาชน ราชวงศ์ฮั่นได้ถือตามประเพณีว่า ราชวงศ์ครอบครองแผ่นดินและทรัพยากรธรรมชาติทั้งปวง มีอำนาจในการจัดสรรและบริหารทรัพยากรธรรมชาติให้มีการพัฒนาไปในแนวทางที่พึงประสงค์ และมีอำนาจในการเรียกเก็บภาษีอากร เรียกเกณฑ์แรงงานและสามารถบังคับอพยพราษฎรได้

1. รายได้ของรัฐ

รัฐบาลกลางของราชวงศ์ได้กำหนดรายได้รัฐมาจากการเก็บภาษีอากรโดยเฉพาะภาษีที่ดินที่ชำระเป็นสินค้าและบริการ ("in kind") ภาษีรายหัว (Poll tax) ในอัตราตามเพศและวัย ภาษีอื่นๆ ในอัตราตามฐานะของผู้เสียภาษี และภาษีจากการประเมินทรัพย์สิน รายได้รัฐยังมาจากค่าธรรมเนียมขนานาชนิด จากการที่รัฐผูกขาดการผลิตทรัพยากรในแผ่นดินบางประเภทและจากการที่รัฐดำเนินการค้าผูกขาดเอง รัฐผูกขาดการผลิตเหรียญกษาปณ์และกำหนดมูลค่ามาตรฐานของเงินตราใช้ทั่วจักรวรรดิเอง ด้วยกรรมวิธีดังกล่าวทำให้วิถีชีวิตเศรษฐกิจของชาวจีนตกอยู่ในความควบคุมอย่างใกล้ชิดของรัฐ

2. การจัดที่ดินและแรงงานคน

เมื่อสถาปนาราชวงศ์ขึ้นในระยะแรกนั้น ราชวงศ์ฮั่นได้บำเหน็จความดีความชอบเป็นที่ดินแก่พระบรมวงศ์ ข้าราชการและคณะบริวาร เป็นการเพิ่มปริมาณผู้ถือครองที่ดินโดยได้รับสิทธิ์พิเศษยกเว้นจากการเสียภาษี รายได้รัฐจากภาษีที่ดินจึงมีแต่จะลดลง ชนชั้นสูงที่ประกอบด้วยเจ้านายและข้าราชการล้วนผูกขาดตำแหน่งหน้าที่ในราชการและครอบครองที่ดินมากน้อยตามตำแหน่งหน้าที่ของตน ชาวนาผู้ทำประโยชน์บนที่ดินนั้นต้องเสียภาษีแก่ชนชั้นสูงเจ้าของที่ดิน ชาวนาอีกจำพวกหนึ่งตกทุกข์ได้ยากต้องตกเป็นหนี้สินล้นพ้นประมาณจนต้องขายที่นาหรือต้องชำระค่าเช่าที่นาแก่ชนชั้นสูง ทรัพยากรในแผ่นดินทั้งที่ดินและแรงงานชาวนาล้วนตกไปอยู่ในความครอบครองของตระกูลชนชั้นสูงมากขึ้น แทนที่ชาวนาจะมีหน้าที่พลเมืองต่อรัฐคือ เสียภาษีอากรและให้เรียกเกณฑ์แรงงานเพียงประการเดียว กลับจะต้องมีหน้าที่ต่อตระกูลชนชั้นสูงเจ้าของที่ดิน ยิ่งเสียกว่าจะมีหน้าที่ต่อรัฐ รัฐบาลเป็นฝ่ายเสียประโยชน์คือ ขาดรายได้จากภาษีที่ดินและขาดอำนาจอำนาจอธิปไตยเหนือชาวนาอย่างแท้จริง ทั้งยังปรากฏชัดแจ้งว่า รัฐต้องเผชิญตระกูลชนชั้นสูงทุกหนแห่งทำลายอำนาจรัฐอยู่ในที่ เมื่อ 100 ปี ก.ค.ศ. ความยากดี่มีจนปรากฏเป็นความไม่สมดุลผู้มีชาติตระกูลมีอำนาจอิทธิพลจากตำแหน่งหน้าที่หรือเงินตรา ล้วนสะสมที่ดินและกำลังผู้คนตั้งตนเสมือนรัฐอิสระ ใน ค.ศ. 9 จักรพรรดิหวางหมาง (Wang Mang) ได้ทรงพยายามลดอำนาจชนชั้นสูงโดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ออกพระราชกฤษฎีกาโอนที่ดินเป็นของรัฐและโปรดให้พระราชทานที่ดินแก่ชาวนา ตลอดจนโปรดให้ล้มล้างการถือกรรมสิทธิ์ในทาส แต่มาตรการโดยนิตินัยเช่นนั้นมิได้บังเกิดผล ที่ดินและแรงงานยังคงเป็นปัญหาเรื้อรังของราชวงศ์ฮั่นตลอดมา

3. การค้าขาย

ในด้านการค้าขาย ราชวงศ์ฮั่นได้ส่งเสริมการค้าไปทุกหนแห่งที่อยู่ใต้อำนาจจักรวรรดิ แต่เป็นการค้าขายภายใต้การควบคุมของรัฐบาล รัฐบาลเป็นผู้กำหนดการค้าในเมืองเฉพาะแห่งตั้งเป็นตลาดหลวง (State market) มีเจ้าหน้าที่รัฐเป็นผู้กำหนดราคาซื้อขายและอัตราภาษี พ่อค้าในตลาดหลวงต้องจดทะเบียนไว้กับรัฐ รัฐบาลเป็นผู้กำหนดสินค้าต้องห้ามเช่น เหล็กและอาวุธ รัฐบาลตั้งตนเป็นนายทุนรับซื้อขายสินค้าต้องห้ามนั้นเอง โดยซื้อสินค้าที่ผลิตในเวลาและในพื้นที่ที่มีเกินพอ แล้วขายในเวลาและในพื้นที่ที่มีความขาดแคลนสินค้านั้น การค้าของหลวงวิธีนี้ที่รัฐบาลถือว่าเป็นการปรับระดับการค้าขายให้เป็นธรรม (Levelling system) แบบซื้อถูก ขายแพงแก่ผู้ที่ขาดแคลน เป็นการบรรเทาทุกข์ราษฎรนั้น โดยเนื้อแท้แล้วคือการผูกขาดการค้าที่รัฐบาลได้กำโรงามในการค้ากับต่างประเทศ พ่อค้าไม่มีสิทธิ์ค้าขายกันเองโดยตรงต้องผ่านเจ้าหน้าที่รัฐเป็นคนกลางรัฐทำการค้ากับต่างประเทศเอง ทั้งการค้าภายในและภายนอกจักรวรรดิ ล้วนเป็นการค้าผูกขาดโดยรัฐ ชนชั้นสูงผู้ปกครองทำหน้าที่เป็นฝ่ายรัฐบาลผู้ประกอบการค้าในการผูกขาดการค้าขาย และทำ

หน้าที่เป็นพ่อค้าคนกลางในการค้าขายด้วย ข้าราชการเหล่านั้นบริหารกิจการค้าเป็นหมู่คณะ ชำนาญเสมือนเป็นชนชั้นหนึ่งอยู่ตรงกลางระหว่างผู้ซื้อและผู้ขายเสียเอง (A middle class of managers)⁴ พ่อค้าที่มีใจจดจ่อบีเยินกับรัฐบาลมีช่องทางประกอบธุรกิจบ้างเหมือนกัน โดยอุบัติภพ โรงแรมที่พักกลางทางตามเส้นทางระหว่างเมืองที่มีการค้าต่อกัน พ่อค้าประเภทนี้มักมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับเจ้าหน้าที่บ้านเมืองและมีฐานะมั่งคั่ง ซื้อหาสะสมที่ดิน ลินค้าและบริการเพื่อเก็งกำไร พ่อค้าประเภทนี้แสวงหากำไรมหาศาลจากการส่งออกสินค้าผ้าไหมและทองคำไปตามเส้นทางใหม่

รายได้รัฐยังมาจากการผูกขาดการผลิตทรัพยากรในแผ่นดินบางประเภท อาทิ เหล็กและเกลือ ตั้งแต่ 117 ปี ก.ค.ศ. รัฐบาลเป็นนายทุนผู้ผลิตและจำหน่ายเองหรือให้สิทธิ์ผูกขาดแก่พ่อค้า การควบคุมและผูกขาดวิถีชีวิตเศรษฐกิจโดยรัฐดังกล่าวล้วนทำให้เศรษฐกิจของเอกชน (Private Economy) ยากที่จะพัฒนาให้เติบโตใหญ่ขึ้นมาได้ อีกประการหนึ่ง แม้รัฐจะรังเกียจอาชีพค้าขายตามคติขงจื้อ และดูแคลนพ่อค้า แต่รัฐก็ได้รับรายได้ดังตมจากการค้าขายแบบควบคุมและผูกขาด ไม่ว่าจะเป็นรายได้จากการจดทะเบียนการค้า การเก็บภาษีและการค้าของรัฐ ตลอดจนการผูกขาดการผลิตและการจัดจำหน่าย พ่อค้าที่หวังจะอยู่รอดต้องแสวงหาความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่รัฐเท่านั้น

วิถีชีวิตเศรษฐกิจดังกล่าว ไม่ว่าจะเป็นการเพาะปลูกหรือการค้าขาย ย่อมไม่อาจจะทำให้เศรษฐกิจมั่นคงและมั่งคั่งได้ในระยะยาวนาน เพราะผู้ที่เสียเปรียบคือ ชาวนา เมื่อได้รัฐบาลกลางเสื่อมถอยอำนาจ บรรดาตระกูลชนชั้นสูงและพ่อค้าทุกหนแห่งย่อมฉวยโอกาสผูกขาดและควบคุมตลาดการค้าเสียเอง และสะสมที่ดินไว้ในครอบครองมากขึ้น ตลอดจนกดขี่ข่มเหงชาวนาผู้ทำประโยชน์บนที่ดินของตน รัฐบาลที่อ่อนแอจึงขาดทั้งรายได้และอำนาจอาญาสิทธิ์ที่จะให้ความเป็นธรรมแก่ราษฎรผู้ยากไร้ได้ ภาวะเศรษฐกิจในบางสมัยทรุดหนักเมื่อรัฐบาลหารรายได้เพิ่มเติมด้วยวิธีการผลิตเหรียญกษาปณ์แบบผสมแร่ธาตุที่มีราคาต่ำกว่ามูลค่าปรากฏบนหน้าเหรียญ เพื่อให้ได้เหรียญปริมาณมาก กรรมวิธีนี้ทำให้เกิดภาวะเงินเฟ้อขึ้น อำนาจรัฐอ่อนแอลง แต่อำนาจบรรดาตระกูลชนชั้นสูงและข้าราชการกลับเรืองอำนาจ มั่งมีศรีสุข ตั้งตนเป็นใหญ่ขึ้นทั่วไปในแผ่นดิน โดยอาศัยประโยชน์จากนโยบายพัฒนาเศรษฐกิจอันผิดพลาดของราชวงศ์ฮั่น

ระบบความเชื่อถือ

ในสมัยฮั่น ราษฎรยังคงมีความเชื่อถือบูชาธรรมชาติ สิ่งศักดิ์สิทธิ์และบรรพบุรุษ พิธีกรรมล้วนมีการบูชาขงจื้อ และวรรณกรรมเต็มไปด้วยเทพปกรณัม ตำนานเทพนิยายมีอิทธิพลใหญ่หลวงต่อการสร้างสรรค์วรรณคดีและศิลปกรรม จักรพรรดิเองก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งพระราชพิธีบูชาสวรรค์ที่เซาไท่ซาน (T'ai'shan) ในมณฑลซานตงปัจจุบัน และบูชาพิภพ (Earth, ดิน) ที่เซิงเซาไท่ซัน ใน ค.ศ. 58 มีพระบรมราชโองการให้สำนักศึกษาทุกหนทุกแห่งต้องตั้งพิธีบูชาขงจื้อ เช่นไหว้ขงจื้อ ลัทธิขงจื้อได้พัฒนาไปในลักษณะของการประสานทั้งปรัชญาแห่งอดีตและไสยศาสตร์

แห่งยุคสมัยเข้าด้วยกันจนลัทธิขงจื้อหมดเอกลักษณ์เดิมที่เป็นคำสั่งสอนคุณธรรม ลัทธิขงจื้อกลายเป็นพลังหลักที่ซึมลึกเข้าไปในชีวิตจิตใจของผู้คน หลักคุณธรรมได้ครอบงำปรัชญาจีน

ลัทธิเต๋าเองนั้น ผู้นิยมนับถือก็ล้วนแสวงหาชีวิตอันเป็นอมตะ โดยแสวงหาวิธีการเล่นแร่แปรธาตุ และการงดเว้นอาหารบางประเภท เช่น ธัญพืช ตลอดจนการปฏิบัติสมาธิกำหนดลมหายใจในท่ามกลางความเชื่อถือสองแนวทางคือ ขงจื้อและเต๋า ปัญญาชนจีนได้ศึกษาทั้งสองแนวทางในลักษณะของการรวบรวมผลงานแห่งอดีตเป็นสำคัญ แต่ไม่มีใครจะศึกษาลัทธิทั้งสองในแง่ของปรัชญา **ตำราคลาสสิก** ที่ราชวงศ์ฮั่นได้ส่งเสริมให้ศึกษากันในแวดวงปัญญาชน กลายเป็นองค์ความรู้หลัก และปัญญาชนต่อมาล้วนถือว่า **ตำราคลาสสิก** ของราชวงศ์ฮั่นคือ ตำราคลาสสิกของจีน การศึกษาวิเคราะห์และการตีความ**ตำราคลาสสิก**ที่ปัญญาชนจีนสมัยฮั่นได้ริเริ่มไว้ ก็กลายเป็นแนวทางการศึกษาวิเคราะห์ของปัญญาชนต่อมา **ตำราคลาสสิก** ที่รู้จักกันในสังคมจีนคือ **ตำราคลาสสิก** ตามแนวความคิดและการตีความของปัญญาชนฮั่นนั่นเอง พัฒนาการของภูมิปัญญาจีน จึงอาจกล่าวได้ว่า ได้เริ่มมีปรากฏตั้งแต่สมัยฮั่นเป็นต้นมา แม้ปลายสมัยฮั่น ศาสนาพุทธจะได้แสดงบทบาท ในการเปลี่ยนลักษณะและปรัชญาวิถีชีวิตจีน แต่ไม่นานนักศาสนาพุทธก็ถูกลดบทบาทลง และภูมิปัญญาจีนก็สามารถพัฒนาไปในแนวทางที่สมัยฮั่นได้วางรากฐานไว้แล้วเป็นหลัก

พัฒนาการทางการเมือง

ในสมัยฮั่น การเมืองการปกครองได้เจริญก้าวหน้ากว่าสมัยฉิน ประเพณีการปกครองโดยตระกูลนักรบและผู้นำเป็นทั้งผู้นำทางโลกและทางธรรมนั้น ล้วนแสดงความสำคัญอันเป็นหน้าที่คือ การปกครองและการรบ โดยพิธีกรรมมีบทบาทสำคัญในการให้ความมั่นใจแก่ผู้ปกครองที่จะกำหนดวินิจฉัยการอันสำคัญ จีนสมัยซาง โจวและฉินได้แสดงศักยภาพและพลังอำนาจของการเป็นรัฐให้ปรากฏแล้ว จากการศึกษาความสามารถในการจัดตั้งระบอบการปกครองอันมีองค์กรและบุคลากรปฏิบัติงาน และจากการที่มีความสามารถในการบริหารทรัพยากรมนุษย์ ดังจะเห็นได้ว่าจีนสามารถใช้กำลังผู้คนมหาศาลในการสร้างสิ่งสาธารณูปโภคขนาดใหญ่ อาทิ ขุดคลอง สร้างเขื่อน กำแพงยักษ์ เป็นต้น การโยธาขนาดใหญ่พิสูจน์ประสิทธิภาพของระบอบการปกครองได้เป็นอย่างดีถึงกระนั้น คณะผู้ปกครองยังมีขนาดเล็ก เป็นคณะผู้ใกล้ชิดโดยสายโลหิตและเป็นผู้รับใช้ใกล้ชิด

1. คตินิยมความชอบธรรม

ราชวงศ์ฉินได้พัฒนาสถาบันกษัตริย์ให้มีความชอบธรรมยิ่งขึ้นด้วยการส่งเสริมคตินิยมทิพยภาวะแห่งองค์จักรพรรดิ และทรงพระราชอำนาจตามที่สวรรค์ได้ประทาน จักรพรรดิในฐานะที่ทรงเป็นพระโอรสแห่งสวรรค์ ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจอันชอบธรรม ราชวงศ์ฮั่นได้ส่งเสริมคตินิยมที่ยืนหยัดแน่นอนตามจารีตประเพณีว่า จักรพรรดิต้องทรงเป็นประมุขทางโลกและทางธรรม ใน

ฐานะที่ทรงเป็นพระโอรสแห่งสวรรค์ จักรพรรดิต้องทรงเป็นประธานในพระราชพิธีต่าง ๆ ที่สำคัญคือ พระราชพิธีอันเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติบูชาพระมหากษัตริย์ราชและปฏิบัติบูชา เทพยดาฟ้าดิน โดยเฉพาะสวรรค์ ราชวงศ์ชั้นสืบทอดคตินิยมระบบจักรวาลที่ถือว่า จักรวาลได้ประมวลสรรพสิ่งใน แหล่งหล้าเข้าด้วยกันอย่างเป็นระเบียบแบบแผน (“an ordered whole”) กอปรด้วยเจตนารมณ์ หลากหลายที่มีความสอดคล้องกันอย่างสมดุล ราชวงศ์ชั้นนี้ยังคงมีความคิดหลักที่ถือว่ามนุษยชาติ นั้นคือส่วนประกอบของธรรมชาติ ความคิดของจีนสมัยนี้ยังคงก่อเกิดขึ้นบนพื้นฐานของการคำนึง ถึงสัมพันธ์ภาพระหว่างผู้ปกครองกับบรรพบุรุษของผู้ปกครอง ความคิดนี้ย่อมเป็นความคิดตามวิถี ทางแห่งจารีตประเพณีเดิมที่มีมาแต่สมัยชางแล้ว

ในสมัยชาน จีนเชื่อกันว่าสวรรค์ โลกและมนุษย์มีอิทธิพลต่อกันและมีความสอดคล้องต่อกัน อย่างสมดุล (Correspondence) ปรากฏการณ์ทั้งปวงบนสวรรค์ โลกแห่งธรรมชาติบนพื้น พินภพและสังคมมนุษย์ต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างขาดส่วนหนึ่งส่วนใดมิได้ ระบบจักรวาลที่มี ลักษณะความสัมพันธ์กันอย่างขาดมิได้ (Correlative Cosmology) นี้ถือว่า สวรรค์คือมหจักรวาล (Macrocosmology) โลกคือสวรรค์จำลองชะลอลงมาสู่พื้นพิภพ เป็นจุลจักรวาล (Microcosmology) ที่มีลักษณะเหมือนสวรรค์อาทิ สวรรค์มี 4 ฤดูกาล ฤดู 5 เป็นส่วน ๆ (Section) 9 และมี 366 วัน เปรียบเสมือนองคภาพของมวลมนุษย์ที่ประกอบด้วยแขนขา 4 อวัยวะภายในที่สำคัญ 5 ทวาร 9 และกระดูกข้อต่อ 366 ข้อ มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของโลกหรือจุลจักรวาล (Microcosmic man) ต้องมี วิถีชีวิตตามครรลองแห่งธรรมชาติของมหจักรวาล (Macrocosmic nature) สรรพสิ่งในระบบ จักรวาลล้วนมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันอย่างขาดส่วนหนึ่งส่วนใดมิได้เพราะล้วนเป็นเหตุและ ปัจจัยต่อกันดังเช่น ไม้ก่อเกิดไฟ ไฟก่อเกิดโลก โลกทำให้เกิดแร่ธาตุ แร่ธาตุก่อเกิดน้ำ น้ำก่อเกิดไม้ ดั้งนี้เป็นต้น หรือจะมองในมุมกลับก็ได้ว่า แร่ธาตุพิชิตไม้ ไฟลดแร่ธาตุ น้ำดับไฟ ดินกลบน้ำ ไม้ พลิกแปลงใช้ดิน

ระบบจักรวาลดังกล่าวครอบงำวิถีความคิดของคนจีน สถาบันกษัตริย์เองก็ยึดถือความ คิดดังกล่าว ดังจะเห็นได้ว่า จักรพรรดิสถิตย์เป็นศูนย์กลางของทุกสิ่งและทรงประพฤติปฏิบัติในเชิง ตอบโต้กับธรรมชาติ จักรพรรดิกับธรรมชาติจะแยกขาดจากกันมิได้ จักรพรรดิต้องโปรดให้ตั้งการ พิธีกรรมอันจะมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับวัฏจักรแห่งฤดูกาลและปรากฏการณ์ธรรมชาติ พระราชสำนัก ต้องสอดส่องตรวจตราเหตุการณ์บนสรวงสวรรค์ด้วยการตรวจดวงดาวจักรราศีและฤกษ์ยาม พิธีกรรมในพระราชสำนักและพระราชจริยวัตรต้องสอดคล้องสนองตอบเหตุการณ์ธรรมชาติ ความ สัมพันธ์อันแยกกันมิได้ระหว่างจักรพรรดิกับสวรรค์ย่อมก่อเกิดขึ้นโดยคติที่ว่า มนุษยชาติเป็นส่วน หนึ่งในกระบวนการของจักรวาล ความผิดพลาดของมนุษย์ย่อมทำให้กระบวนการของจักรวาลนั้น บั่นป่วนไร้ระเบียบแบบแผน การปกครองที่ไม่ถูกต้องย่อมก่อเกิดภัยพิบัติอันเป็นสัญญาณบอกเหตุ ว่า สวรรค์ได้แสดงความไม่พึงพอใจต่อความประพฤติของผู้ปกครอง ภัยพิบัติของธรรมชาติเป็นนิมิต

บอกเหตุและแสดงว่า ฟาติงลงโทษเมื่อสังคัมและผู้ปกครองประพฤติตนไม่ถูกต้องเที่ยงธรรม มนุษย์จึงต้องประกอบพิธีกรรมเพื่อเป็นสื่อติดต่อสวรรค์ การเซ่นไหว้บรรพบุรุษก็เป็นวิธีหนึ่งในการ ติดต่อกับสวรรค์ แม้แต่การตรวจตราปรากฏการณ์ธรรมชาติและดวงดาวจักรวาลก็ ตลอดจนจนการ เสี่ยงทายทำนายทายทักก็ล้วนแสดงความใส่ใจของมนุษย์ที่ใครจะเรียนรู้พระประสงค์ของสวรรค์ เพื่อจะได้ประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นที่พอพระทัยของสวรรค์

คตินิยมจักรวาลดังกล่าวมีบทบาทเสริมสร้างสถาบันกษัตริย์ให้มีความมั่นคงและ พระราชอำนาจมีความถูกต้องชอบธรรมยิ่งขึ้น เดิมสถาบันกษัตริย์ได้ยึดถือคตินิยมที่ว่า จักรพรรดิทรง เป็นพระโอรสแห่งสวรรค์ ที่สวรรค์ประทานอำนาจให้ปกครองจักรวรรดิและต้องทรงประพฤติตาม พระประสงค์ของสวรรค์ คตินิยมสวรรค์อาจประทานหรือเพิกถอนอำนาจได้นั้นกลายเป็นข้ออ้างใน การล้มล้างราชวงศ์และสถาปนาราชวงศ์ใหม่ ตำแหน่งจักรพรรดิขาดความมั่นคงแน่นอน ราชวงศ์ ฮั่นจึงยึดถือคตินิยมใหม่เพื่อเสริมพลังสถาบันกษัตริย์ว่า ผู้ที่มีสิทธิ์ชอบธรรมในการตั้งพิธีกรรม ติดต่อกับสวรรค์ได้แต่ผู้เดียวคือ จักรพรรดิ จักรพรรดิทรงเป็นประมุขในทางธรรม ทรงตั้งพิธีกรรมเพื่อ ขอให้เทพดาฟาติงปกปักรักษาปวงประชาราษฎร์ให้มีความร่มเย็นเป็นสุข จักรพรรดิจึงทรงมี บทบาทเป็นคนกลางติดต่อกับสวรรค์โดยตั้งพิธีกรรมบูชาโลกธาตุ 5 ปฏิบัติบูชาสวรรค์ผู้สร้าง เอกภาพความเป็นหนึ่ง (the Supreme Unity) และบูชาพระธรณี (Lord of the soil) ต่อมา พระราชพิธีมีการบูชาขัณธ หรือบูชาเทพแห่งสวรรค์ (Heaven) และเทพแห่งพิภพ (Earth) ณ ยอดเขา ไทซาน (Summit of Mt. T'aishan) จักรพรรดิทรงปฏิบัติบูชาปวงเทพดาผู้ทรงฤทธาานุภาพและ ทรงรายงานสภาพความเป็นไปของราชวงศ์

จักรพรรดิทรงไว้ซึ่งสถานภาพอันสูงสุด ลอยตัวอยู่เหนือสรรพสิ่ง ทิพยภาวะได้สร้างองค์ จักรพรรดิให้เป็นเทพบนพื้นพิภพเสมือนพระผู้อาวุโส เมื่อเสด็จสวรรคตแล้วต้องสร้างเทวาลัยสถิตย์ ดวงพระวิญญาณ เทวาลัยประเภทนี้มีอยู่หลายร้อยแห่ง พระราชสำนักส่งเสริมการจดบันทึกพระ ราชประวัติและพระราชกรณียกิจทุกรัชกาล เพื่อเป็นประจักษ์พยานของพระบุญญาธิการมหาศาล และเพื่อเป็นประวัติศาสตร์แสดงแนวทางหรือศิลปการปกครองสำหรับรัชกาลต่อไป **ตำราคลาสสิก** เองส่วนหนึ่งก็เป็นตำราพระราชประวัติ เมื่อ 124 ปี ก.ค.ศ. ได้มีพระบรมราชโองการให้จัดตั้ง ราชบัณฑิตยสถาน ฮั่นหลิน (Han Lin, Imperial Academy) ขึ้น ประกอบด้วยบรรดาราชาบัณฑิต ผู้ทรงคุณความรู้สูงเชี่ยวชาญใน **ตำราคลาสสิก** การตั้งราชบัณฑิตยสถาน แสดงพระราชประสงค์ อันแน่วแน่ที่จะทรงเจริญรอยตามพระราชจริยวัตรอันดีงามของพระมหาบุรุษกษัตริย์อันปรากฏใน พระราชประวัติของราชวงศ์ ตำราพระราชประวัติจึงเปรียบเสมือนตำราการเมือง (Political Treatise) ที่จักรพรรดิต้องทรงศึกษาเพื่อประโยชน์ในการปกครองแผ่นดินจีนอันกว้างใหญ่ไพศาล ตามพระประสงค์แห่งสวรรค์

2. พระราชอำนาจ

ในฐานะที่ทรงเป็นพระโอรสแห่งสวรรค์ และแสดงทิพยภาวะเป็นหลักในรัฐและสังคมจีน จักรพรรดิคือเจ้าชีวิตผู้ชี้ต้นตายเป็นแก่นมนุษย์ทุกผู้ทุกนามในแผ่นดิน ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจเต็มที่เด็ดขาดเป็นล้นพ้นที่จะทรงปกครองจักรวรรดิตามพระราชอัธยาศัย พระราชจริยวัตรอันแสดงออกอย่างเป็นไปตามธรรมเนียมชาตินั้นยากที่จะหยั่งถึงและไม่จำเป็นต้องมีเหตุผลผิดชอบชั่วดี อาจจะริเริ่มหรือเพิกถอนหรือทำลายคำสั่งการและระเบียบแบบแผนอันใดที่ข้าราชการได้ตั้งไว้ได้ ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจสูงสุดในการตัดสินความผิดให้ถึงแก่ชีวิตได้โดยไม่จำเป็นต้องผ่านกระบวนการศาลสถิตยยุติธรรมใด ๆ พระบรมราชวินิจฉัยถือเป็นเด็ดขาดที่สุด จะฟ้องร้องเอาผิดจากจักรพรรดิมิได้ อำนาจตุลาการถึงขั้นประหารชีวิตนี้ถือเป็นอำนาจสืบต่อจากประเพณีนิยมเดิมที่สามารถเอถึงชีวิตสัตว์ได้ในการล่าสัตว์และเอถึงชีวิตผู้คนได้ในการศึก การล่าสัตว์และการรบเป็นอาชีพขานาญการที่ถือว่าการฆ่าสัตว์ตัดชีวิตเป็นความถูกต้อง จักรพรรดิทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจเด็ดขาดในการลงโทษถึงชีวิตหรือพระราชทานบำเหน็จความชอบแก่ข้าราชการ ในชีวิตรับราชการ ข้าราชการจึงหวาดกลัวราชภัยที่ตนไม่มีสิทธิ์ฟ้องร้องขอความเป็นธรรมใด ๆ เพราะราชภัยนั้นคือเทวภัยโดยนัยตามคตินิยมที่ว่า จักรพรรดิทรงเป็นพระโอรสแห่งสวรรค์ พระราชกรณียกิจนั้นคือพระกรณียกิจแห่งพระผู้เป็นเจ้า (Act of God)⁵ จักรพรรดิทรงครองแผ่นดินในนามของสวรรค์และเพื่อพระประสงค์ของสวรรค์ พระบรมราชโองการหรือเทวโองการนั้น ศักดิ์สิทธิ์ล่วงละเมิดมิได้ พระราชอำนาจเด็ดขาดเป็นล้นพ้นเหนือไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน

อย่างไรก็ตาม การปกครองจักรวรรดิด้วยพระราชอำนาจอันเด็ดขาดและด้วยกฎหมายเข้มงวดตามคตินิยาม (Legalism) นั้นไม่สามารถจะทำให้ระบอบจักรพรรดิราชย์ (Imperial Rule) มั่นคงได้ในระยะยาวนาน ดังจะเห็นได้จากการเปลี่ยนราชวงศ์มาแล้วถึง 3 ครั้งในอดีต ราชบัลลังก์ต้องค้ำจุนด้วยคณะบุคคลผู้มีความรู้ความสามารถและสวามิภักดิ์ต่อจักรพรรดิด้วย การปกครองจึงต้องมีระบบและมีคณะบุคคล กล่าวคือ การปกครองต้องมีระบบราชการ

3. ระเบียบบริหารของรัฐ

หลิวปิง ผู้สถาปนาราชวงศ์ฮั่นมีพื้นเพมาจากชาวนา มิได้มาจากชนชั้นสูง จึงไม่เห็นความสำคัญของการปกครองโดยชนชั้นสูง แต่ถึงกระนั้น ในระยะแรก ราชวงศ์ฮั่นต้องแสวงหาความสนับสนุนจากชนชั้นสูงโดยที่นพบุรุษบอบคักตินาสวามิภักดิ์ขึ้นมาใหม่ ทั้งพระบรมวงศ์และขุนนางผู้มีความดีความชอบได้รับพระราชทานยศบรรดาศักดิ์ ตำแหน่งหน้าที่ราชการ ที่ดิน กำลังผู้คน ตลอดจนเป็นผู้ว่าราชการที่มีอำนาจปกครองเป็นอิสระ และสามารถเก็บภาษีอากรเองได้ ครั้นเมื่อราชบัลลังก์มีความมั่นคงแล้ว ราชวงศ์ฮั่นได้ฟื้นฟูระบอบจักรพรรดิราชย์แบบราชวงศ์ฉินขึ้นมาใหม่ แต่มีลักษณะพิเศษคือ เป็นระบอบที่มีได้ยึดถือความเหี้ยมหนัดในการปกครองและกำจัดศัตรูทางการเมือง ระบอบนี้ได้มีลักษณะเป็นระบอบทหารเคร่งวินัย

ระบบราชการมีลักษณะรวมอำนาจ ราชการได้แบ่งเป็นราชการฝ่ายหน้า (Outer Court) และราชการฝ่ายใน (Inner Court) โครงสร้างราชการฝ่ายหน้ามีอัครมหาเสนาบดี ตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในความหมายปัจจุบัน ตำแหน่งรองลงมาคือ มหาเสนาบดี 2 ตำแหน่ง ผู้รับผิดชอบราชการในกระทรวงทั้งหมด 9 กระทรวง คือ กระทรวงพระราชพิธี กระทรวงมั่นคง ของพระราชสำนัก กระทรวงทหารม้า กระทรวงยุติธรรม กระทรวงราชเลขาธิการ กระทรวงวัง กระทรวงจัดเก็บรายได้ แผ่นดิน และกระทรวงคลัง กระทรวงทั้ง 9 นั้นมีหน่วยราชการแบ่งซอยย่อยอีกมากมาย นอกจากนี้แล้วยังมีหน่วยราชการพิเศษเฉพาะกิจอีกเป็นจำนวนมาก

ราชการฝ่ายในเติบโตใหญ่จากเดิมเป็นหน่วยราชการพิเศษเฉพาะกิจมีหน้าที่รับผิดชอบพระราชทรัพย์ (Privy Treasury) ราชการฝ่ายในมีผู้บังคับบัญชาเป็นราชเลขาธิการ (Secretariats) ซึ่งส่วนใหญ่เป็นขันที (Eunuch) มีทำเนียบศักดิ์ดินาเฉพาะ ราชการฝ่ายในยังรวมหมายถึงคณะที่ปรึกษาส่วนพระองค์ด้วย มีข้อควรพิจารณาว่า ขันทีมิได้รับผิดชอบต่อราชการงานเมืองอันใดประจำ ขันทีเป็นผู้ใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาท จึงมักเป็นราชเลขาธิการบ้าง เป็นแม่ทัพออกศึกบ้าง ตำแหน่งราชเลขาธิการเป็นตำแหน่งทรงอำนาจเพราะใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาท จึงเป็นตำแหน่งที่ทำทนายอัครมหาเสนาบดีผู้เป็นใหญ่ในราชการฝ่ายหน้า ในบางรัชกาล ราชเลขาธิการมีอำนาจควบคุมการกำหนดวินิจฉัยราชการแผ่นดินแทนอัครมหาเสนาบดี โดยไม่มีกลไกรัฐใดสามารถตรวจสอบควบคุมการใช้อำนาจโดยขันทีได้ ราชการฝ่ายในไม่จำเป็นหรือไม่ต้องดำเนินกิจการตามระเบียบปฏิบัติของราชการ ราชการฝ่ายในจึงเป็นหน่วยราชการอิสระส่วนพระองค์ที่ทรงอำนาจอิทธิพลมาก

ระบบราชการมีการลำดับตำแหน่งสูงต่ำ สูงสุดคือ อัครมหาเสนาบดี คณะที่ปรึกษาส่วนพระองค์และแม่ทัพ ทั้งสามฝ่ายทำหน้าที่ร่วมกันเป็นคณะที่ปรึกษาส่วนพระองค์และรับผิดชอบในการปฏิบัติราชการให้ลุล่วง ถ้าพิจารณาหน้าที่ของกระทรวงแล้ว อาจจะกล่าวได้ว่า ระบบราชการมิได้จัดตั้งเพื่อราชการ อันจะสนองตอบประโยชน์สุขของอาณาประชาราษฎร์เท่านั้น หากแต่ยังมีจุดมุ่งหมายจัดตั้งขึ้นเพื่อสนองตอบเป็นพระราชกิจด้วย ราชการฝ่ายในเองก็ถูกจัดตั้งขึ้นเพื่อควบคุมราชการฝ่ายหน้าอีกทอดหนึ่ง ระบบราชการทั้งฝ่ายหน้าฝ่ายในจึงเป็นระบบการปกครองทวิภาค (Duplication of Government) การจัดแบ่งส่วนราชการและตำแหน่งหน้าที่ความรับผิดชอบอย่างแบ่งซอยย่อยตามความถนัด และการตั้งตำแหน่งคู่ตรวจสอบอำนาจกันเอง เหล่านี้ล้วนมีจุดประสงค์ถ่วงดุลอำนาจราชการ มิให้ฝ่ายใดหน่วยใดคณะใดหรือผู้ใดสามารถสร้างอำนาจขึ้นมาเป็นภัยต่อราชบัลลังก์ได้ ระบบราชการสมัยอันมีข้าราชการประจำประมาณ 130,000 คน โดยอัตราส่วนข้าราชการ 1 คนต่อประชากร 400-500 คน⁶

4. การปกครองภูมิภาค

ในระยะแรก การปกครองภูมิภาคได้ใช้ระบบศักดินาสวามิภักดิ์ เป็นการกระจายอำนาจ

สมบูรณ์แบบให้ทั้งพระบรมวงศ์ครองพื้นที่ขนาดใหญ่เป็นอาณาจักร (Kingdoms) 10 แห่ง และขุนนางครองพื้นที่มณฑลซึ่งเดิมเป็นเมืองท้าวพระยา (Marquisate) 14 แห่ง ปกครองตนเองเป็นอิสระ จักรพรรดิทรงเป็นเจ้าของที่ดินผู้ยิ่งใหญ่ (A Great Feudal Magnate) ต่อมาจักรพรรดิแบ่งพื้นที่ใหม่เป็นพื้นที่บัญชาการทหาร (Commandery) 84 แห่งในภาคตะวันตก และเป็นพื้นที่อาณาจักร 18 แห่ง เมื่อราชวงศ์มีอำนาจมั่นคงยิ่งขึ้นแล้ว ได้แบ่งจักรวรรดิเป็นพื้นที่บัญชาการทหารหมด ไม่ว่าจะ เป็นพื้นที่บัญชาการทหารหรือเป็นอาณาจักร ต่างก็มีฐานะเป็นมณฑลที่จัดพื้นที่การปกครองภายใน แบ่งเป็นจังหวัด (Prefectures) แต่ละจังหวัดประกอบด้วยอำเภอ (Districts) แต่ละอำเภอประกอบด้วยตำบล (Wards) และหมู่บ้าน ราชวงศ์ยังได้ปกครองภูมิภาคระดับมณฑลดังกล่าวด้วยวิธีการรวมอำนาจโดยเป็นผู้แต่งตั้งถอดถอนโยกย้ายข้าราชการตั้งแต่ระดับผู้ว่าราชการ (Governors) และหรือผู้บัญชาการทหาร (Commandant) ลงไปจนถึง ระดับอำเภอ ผู้ปกครองพื้นที่บัญชาการทหารมี 2 คนคือ ผู้ว่าราชการและผู้บัญชาการทหาร

ทั้งพื้นที่บัญชาการทหารและอาณาจักรปกครองแบบเดียวกัน มีหน้าที่รับผิดชอบหลักคือ การสำรวจสำมะโนครัวประชากรเพื่อเป็นข้อมูลในการจัดเก็บภาษีอากรและเกณฑ์แรงงาน และการทำทะเบียนที่ดินและทะเบียนผลผลิตประจำถิ่นเพื่อเป็นข้อมูลในการประเมินเก็บภาษีอากร หน้าที่รองคือ ดัดสนคดีความ พื้นที่ระดับตำบลหมู่บ้านมีเจ้าหน้าที่รัฐดำเนินการจัดเก็บภาษีข้าวเปลือก (Grain) สิ่งทอ หรือเงินสด รักษาความสงบมิให้เกิดโจรผู้ร้าย รักษาทุ่งฉางหลวง บำรุงเส้นทาง การขนส่งคมนาคม และรักษาสถานีหลวงให้มีม้าพร้อมสรรพรวมทั้งสถานีย่อยรายทาง เป็นการรักษาส่งเส้นทางติดต่อกับส่วนกลาง ชนชั้นสูงในภูมิภาคเป็นชนชั้นอภิสิทธิ์ มีเกียรติยศสถาบรรดาศักดิ์ และรายได้จากภาษีหลวง แต่มิได้มีอำนาจปกครองประชาชน การปกครองภูมิภาคอยู่ในความดูแลของข้าราชการเท่านั้น จนเมื่อ 106 ปี ก.ศ.ศ. ราชวงศ์ฮั่นได้ควบคุมการปกครองภูมิภาคให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ด้วยการจัดตั้งระบบตรวจราชการภูมิภาค แบ่งจักรวรรดิเป็นพื้นที่ภูมิภาคตรวจการ 14 แห่ง ส่วนกลางส่งผู้ตรวจราชการ (Inspector) ไปตรวจราชการแห่งละ 1 คน

ระบอบจักรพรรดิราชย์จะมีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผลเพียงใด มิได้ขึ้นอยู่กับจักรพรรดิและระบบเท่านั้น หากแต่ยังต้องขึ้นอยู่กับคุณภาพคือ ความรู้ความสามารถของข้าราชการด้วย

5. ข้าราชการ

ข้าราชการสมัยฮั่นต้องได้ตำแหน่งขึ้นมาจากเสมียนฝึกงานในราชการท้องถิ่นจนมีความรู้ความสามารถดีพอแล้ว ผู้บังคับบัญชาจึงจะรับรองให้เป็นข้าราชการโดยส่งเข้าสอบคัดเลือกที่เมืองหลวงตามโอกาสที่มีการเปิดสอบเป็นครั้งเป็นคราว การสอบประเมินความสามารถในด้านนโยบายและการบริหารราชการเท่านั้น ผู้ที่สอบไล่ได้จะได้รับบรรจุเป็นข้าราชการส่วนกลาง ส่วน

ภูมิภาคหรือเป็นที่ปรึกษาส่วนพระองค์ตามความรู้ความสามารถของผู้นั้น การสอบคัดเลือกเป็นข้าราชการสมัยอันมิได้เปิดสอบเป็นกิจจะลักษณะประจำ หากแต่เปิดสอบตามความจำเป็นเท่านั้น ยังไม่มีการจัดระบบสอบและระบบแต่งตั้งแต่อย่างใด ถึงกระนั้น การหาคนดีมีวิชาเป็นข้าราชการตามวิธีการดังกล่าวก็ส่งเสริมให้ราชวงศ์อันเห็นความสำคัญของการศึกษา

เมื่อประมาณ 136 ปี ก.ค.ศ. ในรัชสมัยจักรพรรดิอู่ตี้ (Wu-ti) ราชวงศ์อันได้ยอมรับนับถือลัทธิขงจื้อเป็นลัทธิทางการ และมีจุดมุ่งหมายที่จะใช้ลัทธินี้เป็นหลักในการอบรมข้าราชการผู้เป็นชนชั้นปกครองใหม่ให้มีความรู้และคุณธรรม ลัทธิขงจื้อมีความเหมาะสมที่จะเป็นอุดมการณ์ทางการเมืองสำหรับชนชั้นปกครองรุ่นใหม่ที่จะแทนที่ชนชั้นสูงซึ่งเป็นชนชั้นผู้ปกครองรุ่นเก่า

ราชวงศ์อันได้จัดการศึกษาให้เปล่าแก่ข้าราชการที่ได้รับการแต่งตั้ง และจัดตั้งสถานศึกษาขึ้นทั่วไป ทุกหนแห่งจัดการศึกษาตามแนวทางขงจื้อที่ยึดถือตำราคลาสสิกเป็นหลัก สถานศึกษาที่สำคัญคือ ราชวิทยาลัยที่จัดตั้งขึ้นเมื่อ 135 ปี ก.ค.ศ. มีข้าราชการเข้ารับการศึกษาคือ 50 คน ผู้สอนเป็นผู้ทรงคุณวุฒิสูง (Euridites) เมื่อถึงศตวรรษที่ 1 ก.ค.ศ. ทั้งจักรวรรดิมีผู้เข้ารับการศึกษาคือ 30,000 คน สถานศึกษาทุกแห่งมีพิธีบูชาขงจื้อผู้เป็นบูรพาจารย์ตั้งแต่ ค.ศ. 58 การศึกษาให้เปล่านี้เปิดโอกาสให้ราษฎรทุกชนชั้นสามารถเข้ารับการศึกษาคือ แม้แต่คนยากไร้เองก็อาจมีโอกาสเข้าเรียน ถ้าหมู่บ้านหรือแซหรือสมาคมพ่อค้าให้ทุนอุปถัมภ์ผู้นั้น

เมื่อมีการศึกษาเป็นแบบแผนแล้ว การจัดสอบคัดเลือกเป็นข้าราชการก็มีระเบียบและมีแผนกำหนดเวลาสอบประจำปี เป็นการทดสอบประเมินความรู้ตามคตินิยมขงจื้อ ตั้งแต่ศตวรรษที่ 1 ก.ค.ศ. โดยยึดถือตำราคลาสสิกเป็นหลัก มีการจัดสอบประจำปีที่สามารถคัดเลือกคนเข้าเป็นข้าราชการได้ประมาณปีละ 100 คน การสอบมี 3 ระดับ ทุกระดับมีวุฒิปัตริ์ให้ผู้สอบไล่ได้ อาจจะถูกกล่าวได้ว่า ราชวงศ์อันส่งเสริมอุปถัมภ์การศึกษาและจัดสอบคัดเลือกสำหรับผู้มีความรู้ทุกชนชั้นระบบราชการของราชวงศ์อันจึงล้วนมีข้าราชการที่ผ่านการสอบความรู้แนวขงจื้อแล้ว ทั้งจักรวรรดิจึงปกครองโดยผู้ปกครองที่ผ่านการศึกษอบรมตามคติขงจื้อ (Confucianists) จักรวรรดิจีนนับเป็นแห่งแรกในโลกที่ได้ประสานการรู้หนังสือให้เข้ากับวัฒนธรรมการเมืองอย่างไม่เคยมีปรากฏมาก่อน⁷ ข้าราชการล้วนได้รับการศึกษาอบรมแบบเดียวกันให้มีความคิดความรู้สึกและแสดงพฤติกรรมแบบเดียวกันตามคติขงจื้อ ไม่มีพฤติกรรมแบบอื่นแปลกปลอม

ทำเนียบข้าราชการกำหนดชั้นยศไว้ 12 ระดับ (12 Grades) และกำหนดให้รับราชการกินเงินเดือน และมีบำเหน็จความดีความชอบเป็นยศถาบรรดาศักดิ์ เลื่อนตำแหน่ง ให้ทรัพย์สินคงคร่ากำลังผู้คน ให้เอกสิทธิ์ยกเว้นจากการเสียภาษีอากร ยกเว้นจากการถูกเรียกเกณฑ์แรงงานและเป็นทหาร เมื่อประพัตติผิด ก็ให้เอกสิทธิ์ลดหย่อนผ่อนโทษไม่ถึงโทษประหาร เพียงแต่ถอดออกจากตำแหน่งและเรียกยศถาบรรดาศักดิ์ แม้จะได้รับโทษประหาร ก็ให้เอกสิทธิ์ไม่ต้องโทษประจาน แต่ให้รักษาเกียรติยศวงศ์ตระกูลด้วยการให้กระทำอัตวินิบาตกรรมและถูกริบราชบาตร ระบบ

ราชการได้สร้างอภิสิทธิ์ชนใหม่ขึ้นคือชนชั้นข้าราชการที่เป็นชนชั้นผู้ปกครองผู้มีอภิสิทธิ์ (A Favored Elite) ระบบมีโครงสร้างใหญ่โตและมีข้าราชการนับแสน แต่เมื่อเทียบกับปริมาณประชากรทั้งแผ่นดินแล้ว ก็ยังนับว่าระบบราชการมีขนาดเล็กมากในท่ามกลางมวลชนมหาศาล

ในระบอบจักรพรรดิราชย์แบบฮั่น พระราชอำนาจยังคงเข้มแข็งเด็ดขาด จักรพรรดิยังทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจในการกำหนดวินิจฉัยนโยบายราชการแผ่นดินและการวินิจฉัยสั่งการ ตราบพระราชบัญญัติพระราชกฤษฎีกา แต่งตั้ง เลื่อนลดปลดย้ายพระราชวงศ์และข้าราชการ บำเหน็จความดีความชอบและลงโทษข้าราชการได้ถึงตาย เมื่อมีราชการสำคัญ ต้องมีการประชุมบรรดาเสนาบดีชั้นผู้ใหญ่หน้าที่นั่ง ในการปฏิบัติราชการ ข้าราชการผู้ใหญ่สามารถทำหนังสือเป็นบันทึก (Memorial) ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย กราบบังคมทูลขอราชการเป็นการส่วนตัวได้ พระบรมราชโองการสามารถถ่ายทอดถึงตัวบุคคลได้โดยไม่ต้องผ่านสายบังคับบัญชา และล้มล้างคำสั่งข้าราชการได้บุคคลที่ได้รับโปรดเกล้าฯ เป็นผู้แทนพระองค์ไปในราชการหน่วยใดไม่ว่าส่วนกลางหรือส่วนภูมิภาค มีอำนาจสั่งการเหนือข้าราชการท้องถิ่นได้ การปกครองสมัยฮั่นจึงเป็นการปกครองที่รวมอำนาจและกระจายอำนาจแบบควบคุมกำกับราชการอย่างใกล้ชิดมาก โดยจักรพรรดิยังทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจอันเด็ดขาด

ระบอบการปกครองแบบราชวงศ์ฮั่นเป็นระบอบที่มีคุณลักษณะเฉพาะ ราชวงศ์ฮั่นยอมรับลัทธินิตินิยม (Legalism) ที่ยึดมั่นในการปกครองโดยหลักอาญาสิทธิ์และหลักกฎหมายเข้มงวด แต่ราชวงศ์ฮั่นก็ได้ยึดถือลัทธิขงจื้อด้วยในการสร้างระบบราชการที่มีทั้งคุณความรู้ความสามารถและคุณธรรม โดยให้มีระบบการศึกษาตามแนวทางจื้อและมีระบบสอบคัดเลือก เป็นการสร้างระบอบการปกครองที่มีทั้งคุณลักษณะเข้มแข็งตามลัทธินิตินิยมและคุณลักษณะอ่อนตามลัทธิขงจื้อ เป็นลักษณะแข็งนอกอ่อนใน ดังสุภาษิตจีนได้อุปมาอุปไมยการปกครองแบบนี้ไว้ว่า “การปกครองประเทศเปรียบประดุจการต้มปลาตัวเล็ก ๆ 1 ตัวที่ต้องไม่สุกเกินไป”^๑ กล่าวคือ การปกครองต้องไม่แข็งเกินไปหรืออ่อนเกินไป แม้ว่าราชบัลลังก์อาจได้มาด้วยพลังอำนาจทางทหาร แต่การธำรงไว้ซึ่งอำนาจที่ยืนนานต้องอาศัยความรู้ความสามารถเป็นพลังปัญญาในการปกครองจักรวรรดิ อีกทั้งต้องชำนาญในการปกครองด้วยพระเดชและพระคุณเป็นสำคัญ ผู้พิชิตราชบัลลังก์จำเป็นต้องมีคณะผู้บริหารราชการที่มีความรู้ความสามารถและคุณธรรม ปัญญาชนขงจื้อคือผู้ที่จะค้ำจุนราชบัลลังก์ให้ได้เป็นศัตรูที่น่ากลัวสำหรับรัฐตามสายตาราชาวงศ์ไม่

บัณฑิตขงจื้อทั้งที่รับราชการหรืออยู่นอกราชการได้รับการฝึกฝนอบรมให้เห็นว่าระเบียบแบบแผนพลเรือน (Civil Order) สำคัญกว่าระเบียบแบบแผนแบบทหาร (Military Order) การปกครองโดยข้าราชการพลเรือนจะยังประโยชน์สุขแก่ประชาชนดีกว่าการปกครองแบบทหาร คตินิยมขงจื้อจึงเป็นคุณลักษณะด้านอ่อนคู่กับพระราชอำนาจเด็ดขาดบนพื้นฐานของการใช้กำลังทหารและกฎหมาย ซึ่งเป็นด้านแข็งแกร่ง เปรียบเสมือนเป็นหยิน (yin) เป็นหยาง (yang) คู่กันที่มี

คุณลักษณะเป็นตรงกันข้ามที่ว่าต้องคู่กันแยกกันมิได้ บัณฑิตขงจื้อเป็นที่ปรึกษาสำคัญที่จักรพรรดิจะทรงขาดมิได้ ชนชั้นปัญญาชนจึงเป็นชนชั้นที่มีความสัมพันธ์ฉันมิตรที่เอื้อประโยชน์ต่อกันกับสถาบันกษัตริย์ จักรพรรดิทรงสร้างองค์พหุของการปกครองคือ ราชบัลลังก์ กองทัพและองค์กรตลอดจนกฎระเบียบเพื่อควบคุมสังคม ชนชั้นปัญญาชนขงจื้อได้ให้ประโยชน์แก่ระบอบจักรพรรดิ-ราชย์โดยการให้ความรู้และประสบการณ์ของบรรพชน ให้ศิลปการปกครองที่จะส่งเสริมพระราชอำนาจให้มีความถูกต้องชอบธรรมและทำให้การปกครองสามารถดำเนินไปได้อย่างเป็นระบบ ทั้งจักรพรรดิและปัญญาชนจึงผูกพันต่อกันเป็นสองชั้นหลักในสังคมเกษตรของจักรวรรดิจีน^๑ ระบอบการปกครองที่ราชวงศ์ฮั่นพัฒนาขึ้นมาดังกล่าวจึงมีรากฐานอันมั่นคงและมีประสิทธิภาพยืนยงคงกระพันมาจนถึงศตวรรษที่ 20 เป็นระบอบที่มีอายุยืนนานที่สุดในโลก ราชวงศ์อาจจะล้มครั้งแล้วครั้งเล่าเป็นเวลากว่า 2,000 ปี แต่ระบอบการปกครองสามารถยืนหยัดอยู่ได้ตามรูปแบบที่ราชวงศ์ฮั่นได้พัฒนาตามคติคุณธรรมและลัทธิขงจื้อ ระบบราชการเป็นจุดเชื่อมประสานเงินเข้าด้วยกันด้วยอุดมการณ์และการบริหาร อำนาจการเมืองขึ้นอยู่กับพื้นฐานของการทหารและการพลเรือนอย่างสมดุลย์ จักรพรรดิคือผู้เป็นใหญ่ครอบครองจักรวรรดิซึ่งเป็นรัฐที่มีระบบการปกครองแบบรวมอำนาจบนพื้นฐานของระบบราชการ และเป็นรัฐที่ข้าราชการเป็นใหญ่ (A Centralized and bureaucratic state)

สังคมฮั่น

1. การแบ่งชนชั้น

สังคมฮั่นมีโครงสร้างชนชั้นแบ่งชัดเจนกว่าอดีต ชนชั้นสูงมีทั้งรุ่นเก่าก่อนสมัยฮั่นที่ทรงอำนาจอิทธิพลสูง และรุ่นใหม่ที่เป็นเจ้านายและข้าราชการ ชนชั้นสูงล้วนผูกขาดตำแหน่งราชการครอบครองทรัพยากรในแผ่นดิน ที่สำคัญคือ ที่ดินและแรงงานคน ชนชั้นนี้จึงมีทั้งการศึกษาอบรมมีอำนาจอันมาจากตำแหน่งหน้าที่และมีฐานะมั่นคงและมั่งคั่งจากการเป็นชนชั้นเจ้าที่ดิน เป็นชนชั้นอภิสิทธิ์ได้รับสิทธิ์ยกเว้นจากการเสียภาษีอากร หรือเสียภาษีน้อยที่สุด และจากการถูกเรียกเกณฑ์แรงงาน ชนชั้นสูงนี้มีแรงงานรับใช้คือ ทาสติดที่ดินและทาสตามบ้าน ชนชั้นสูงนี้เป็นชนชั้นที่สืบตระกูลสืบต่ออำนาจและความมั่งคั่ง ในปลายสมัยฮั่นที่ระบอบจักรพรรดิราชย์ไม่มีอำนาจอาญาสิทธิ์ ชนชั้นสูงล้วนลี้ภัยสู่ผู้คน ขยายพื้นที่แผ่ไพศาล มีอำนาจครอบครองแผ่นดินและผูกขาดตำแหน่งราชการ ข้าราชการส่วนใหญ่มาจากชนชั้นนั้น ตำแหน่งราชการส่วนใหญ่เป็นตำแหน่งสืบตระกูล ระบบการสอบคัดเลือกเองไม่มีความหมายเพราะมีการทุจริตการสอบ ระบบราชการตกอยู่ในความครอบครองของชนชั้นสูง โดยนัยนี้ ชนชั้นสูงคือชนชั้นข้าราชการ เป็นผู้นำในการปกครองทุกระดับไม่ว่าส่วนกลางหรือส่วนภูมิภาค เป็นชนชั้นที่อยู่ตรงกลางระหว่างรัฐกับประชาชน ชนชั้นสูงมีความผูกพันฉันเครือญาติกับระบบราชการมาก จึงเป็นชนชั้นที่โดดเด่นครอบงำสังคม ทว่าเป็น

อิสระในท้องถิ่น ถือเป็นชนชั้นผู้มีการศึกษาอบรมให้เป็นชนชั้นผู้ดีผู้สร้างสรรค์และสืบทอดอารยธรรมจีน มีวิถีชีวิตและรสนิยมอันสูงล้ำเลิศ ชนชั้นนี้ส่วนใหญ่เป็นผู้ดีผู้เจริญและเป็นศิลปินผู้สร้างสรรค์ศิลปกรรม วัฒนธรรมของชนชั้นนี้เป็นที่นิยมยกย่องและเลียนแบบอย่างในสังคมจีน แม้ชนชั้นสูงนี้คือชนชั้นผู้ปกครองที่อาจใช้อำนาจไม่เป็นธรรมกดขี่ข่มเหงราษฎร เป็นที่หวาดกลัวเกรงกลัวและเกลียดชังในมวลหมู่ประชาชน

ชนชั้นที่สองคือ สามัญชนผู้ไร้อภิสิทธิ์และต้องปฏิบัติตนเป็นพลเมืองตัวอย่างเคร่งครัด ระดับสูงของชนชั้นนี้คือพ่อค้า แม้จะมีความมั่งคั่งสมบูรณ์พูนสุข แต่ไม่มีเกียรติ พ่อค้าเป็นกลุ่มบุคคลที่ชนชั้นสูงและราษฎรทั่วไปดูหมิ่นดูแคลน รัฐมิได้เห็นความสำคัญของการแสวงหารายได้รัฐจากการค้า เพราะภาษีพืชผลคือรายได้หลักของรัฐ อีกทั้งลัทธิขงจื้อเองก็ถือว่า อาชีพการค้าเป็นอาชีพที่ก่อให้เกิดกองกิเลสแก่ประชาชน พ่อค้าจึงเป็นกาฝากของเศรษฐกิจจีน แม้จะมั่งคั่งเพียงใดก็ไร้เกียรติ ถูกกีดกันมิให้ซื้อขายที่ดิน แต่พ่อค้าก็ยังมีช่องทางซื้อขายที่ดินจนเป็นชนชั้นเจ้าที่ดินได้ แม้จะถูกกีดกันมิให้เข้าสอบคัดเลือกเป็นข้าราชการเพื่อมิให้อำนาจปกครองบ้านเมือง แต่พ่อค้าก็อยู่เบื้องหลังข้าราชการ มีประเพณีต้องห้ามประการเดียวคือ ห้ามใช้วิถีชีวิตแบบชนชั้นสูง เช่น ห้ามใช้ผ้าไหม ห้ามขี่ม้า เป็นต้น

สามัญชนทั่วไปประกอบอาชีพเพาะปลูกเป็นหลัก ขงจื้อกำหนดให้ชาวนามีหน้าที่เพาะปลูกบำรุงเศรษฐกิจของบ้านเมือง มีหน้าที่เสียภาษีอากรและถูกเรียกเกณฑ์แรงงานรับใช้หลวงปีละ 1 เดือน ถ้าชาวนาทำประโยชน์บนที่ดินของผู้ใด ชาวนาก็มีหน้าที่ทำนองนั้นต่อเจ้าของที่ดินนั้นด้วย เป็นการรับใช้หลวง คือ ข้าราชการชนชั้นสูงและเจ้าของที่ดิน การเรียกเกณฑ์แรงงานนี้ถือว่าสำคัญยิ่งกว่าภาษีที่เรียกเก็บ เพราะเป็นแรงงานทำการโยธาสร้างสิ่งสาธารณูปการให้แก่รัฐและแก่เจ้าของที่ดิน เป็นทหารประจำถิ่นหรือชายแดนและเป็นทหารออกรบ ในสายตาของรัฐ ประชาชนมีค่าความหมายทางการเมืองคือ เป็นแรงงานเพื่อการต่าง ๆ และมีค่าความหมายทางเศรษฐกิจคือ เป็นชนชั้นที่ต้องเสียภาษี เมื่อใดปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวลุล่วง ก็สามารถดำเนินชีวิตเป็นปกติสุขได้โดยรัฐไม่ข้องเกี่ยว ในท้องถิ่นระดับตำบลหมู่บ้าน ประชาชนสามารถปกครองตนเองได้อย่างอิสระเสรี ไม่จำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยรัฐแต่อย่างใด

ถึงกระนั้น ประชากรที่มีปริมาณมหาศาลคือพลั้งอันตรรายในสายตาของรัฐ สามารถก่อการตีหรือร้ายได้ เพราะยากแก่การควบคุม รัฐจึงห้ามราษฎรชุมนุมรวมตัวทุกรูปแบบ รัฐติดต่อกับราษฎรโดยผ่านข้าราชการระดับจังหวัด มิได้ติดต่อกับประชาชนโดยตรง จึงไม่สามารถจะรู้ซึ่งถึงสภาพการครองชีพและสภาพความคิดความรู้สึกของราษฎรได้ ชาวนาส่วนใหญ่แสวงหาความมั่นคงทางจิตใจโดยนับถือธรรมชาติสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แม้จะก่อการกบฏก็นิยมแสวงหาความมั่นใจจากอำนาจอันลึกลับของธรรมชาติสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ลัทธิเต๋าซึ่งมีคุณลักษณะด้านหนึ่งข้องเกี่ยวกับการกระทำคุณไสยศาสตร์ จึงมักเป็นลัทธิที่ก่อเกิดการร้ายหรือกบฏขึ้นเสมอ ดังสมัยราชวงศ์ฮั่น ลัทธิเต๋ายู่เบื้อง

หลังกบฏชวนา เช่น กบฏชวนาคิ้วแดง (Red Eyebrow, ค.ศ. 18) กบฏค่าตั้งแก่เจ้าพิธิ (Five Pecks of Rice Band, ค.ศ. 184) กบฏชวนาประเภทนี้มีมากมายหลายครั้งจนราชวงศ์ฮั่นสลับไม่สิ้น

2. ครอบครัว

ในสังคมที่มีการแบ่งชนชั้นเป็นชนชั้นอภิสิทธิ์และชนชั้นสามัญ หรืออีกนัยหนึ่งคือ ชนชั้นข้าราชการและชนชั้นผู้เสียภาษี¹⁰ ระบบครอบครัวมีบทบาทโดดเด่นครอบงำคนจีนไม่ว่าจะยากดีมีจนเพียงใด เปรียบประดุจว่าครอบครัวคือปลาที่แหวกว่ายในวังมหรณพแห่งมวลชน บัณฑิตขงจื้อล้วนหมายมุ่งไปที่ครอบครัวและรัฐเพื่อแสวงหาอำนาจหน้าที่ (Authority) ระบบเครือญาติเป็นพลังอันแข็งแกร่งในการระดมครอบครัวหลายครอบครัวให้มีความสัมพันธ์ต่อกันฉันทันเครือญาติ พิธีกรรมและสถาบันในสังคมล้วนเกิดขึ้นด้วยเหตุระบบเครือญาติ แต่ครอบครัวก็มีอิทธิพลที่ค่อนข้างจะหลากหลาย เพราะครอบครัวมักแตกกิ่งก้านสาขาเป็นหลายครอบครัว ครอบครัวจึงไม่มีอิทธิพลเป็นอันหนึ่งอันเดียวอย่างทรงพลังเท่าที่ควร อีกทั้งประเพณีการสืบมรดกโดยวิธีแบ่งให้บุตรหลานทั่วกันมิได้มีการสืบมรดกแก่บุตรคนโต (Primogeniture) ทำให้ความมั่งคั่งและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเป็นปีกแผ่นแน่นหนาของครอบครัวต้องแตกแยกกระจายออกไป ครอบครัวจึงมีอิทธิพลแต่ไม่เป็นอันตรายต่อสังคมและรัฐ ความมั่งคั่งและอำนาจอิทธิพลของครอบครัว หรือตระกูลใหญ่ ๆ มักลดน้อยถอยลงไปทุกชั่วอายุคน

ภูมิปัญญา

1. อักษรศาสตร์

จักรวรรดิจีนในสมัยฮั่นยังคงเป็นชนชาติเดียวในเอเชียตะวันออกที่มีภาษาเขียน ญี่ปุ่นและเกาหลีได้รับแบบอย่างตัวหนังสือแบบเขียน (Scripts) ของจีนตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 4 จีนฮั่นได้พัฒนาภาษาให้เจริญยิ่งขึ้นโดยพัฒนาประมวลศัพท์ (Vocabulary) และแต่งพจนานุกรมแพร่หลายแล้วตั้งแต่ ค.ศ. 100 การพัฒนาภาษาเขียนเกิดจากความจำเป็นในการบริหารราชการที่ต้องออกคำสั่ง ทำรายงานราชการ ทำสำเนาเอกสารราชการ และตรากฎหมายระเบียบข้อบังคับ ราชการจีนรู้จักวิธีการจัดเก็บเอกสารเป็นหมวดหมู่เพื่อเป็นข้อมูลสำหรับราชการ การจดบันทึกและความสำคัญของการประกอบพิธีกรรมก็ล้วนต้องมีข้อมูลสำหรับราชการ ภาษาเขียนมีความสำคัญในการจดบันทึกเก็บข้อมูลและในการประกอบพิธีกรรมมาก ปฏิทินได้ส่งเสริมให้บันทึกมีความถูกต้องตามลำดับศักราชและกำหนดเวลาตามฤกษ์ยามที่จะตั้งการพิธีกรรม ปฏิทินจึงมีบทบาทสำคัญมากในวิถีชีวิตคนจีน

ภาษาจีนมีการพัฒนาสูงยิ่งขึ้น เพราะเป็นภาษาศิลปะที่ใช้ในการประพันธ์วรรณกรรมประเภทต่าง ๆ ที่สำคัญคือ ตำราคลาสสิก ตำราวิพากษ์และวิเคราะห์ตำราคลาสสิก (Commentaries) วรรณกรรมปรัชญา ประวัติศาสตร์และวรรณคดี

1.1 ปัญญาชน

สมัยราชวงศ์ฉิน นักวิชาการถูกจำกัดเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นด้วยวิธีการต่าง ๆ ถึงขนาดเผาทิ้งเป็นนับร้อย ราชวงศ์ฮั่นได้ดำเนินนโยบายต่อปัญญาชนเป็นตรงกันข้าม ด้วยการยกย่องเชิดชูเกียรติและประสานผลประโยชน์ต่อกัน ปัญญาชนได้เข้ารับราชการบ้าง เป็นที่ปรึกษาบ้าง เป็นนักวิชาการสร้างผลงานบ้างเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะตำราและวรรณกรรม ราชวงศ์ฮั่นได้จัดตั้งราชบัณฑิตยสถาน (Taixue, Imperial Academy) ขึ้นเมื่อ 124 ปี ก่อนคริสตกาล เพื่อเป็นสถาบันวิชาการชั้นสูง และจัดตั้งหอหนังสือหลวงขึ้น แม้นักวิชาการปัญญาชนจะมีความเป็นอิสระทางวิชาการมากขึ้นกว่าเดิม แต่จักรพรรดิหรือรัฐยังคงเป็นผู้ควบคุมแนวทางการของ ภูมิภาคปัญญาชนให้สอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาลและสังคม บรรดาปัญญาชนส่วนใหญ่รับราชการหรือเป็นที่ปรึกษาหรือเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในแวดวงราชบัณฑิตยสถาน จักรพรรดิทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจในการแต่งตั้งถอดถอน ปูเนบ่าเห็นจางวัลและลงโทษปัญญาชนในอาชญากรรมได้ จึงทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจอยู่ในที่หรืออยู่เบื้องหลังการประพันธ์วรรณกรรมและการศึกษาอบรมข้าราชการตามแนวทางขงจื้อตลอดจนอยู่เบื้องหลังการสืบค้นรวบรวมและคัดลอกตำราและวรรณกรรมที่นับว่าสำคัญยิ่งคือ การกำหนดให้วรรณคดีและการเรียนรู้ตำราคลาสสิกและประวัติศาสตร์เป็น ตำราชุดที่ใช้ในการสอบคัดเลือกเป็นข้าราชการ ตั้งแต่ศตวรรษที่ 1 เป็นต้นมา จึงเป็นการเริ่มเปิด ศักยภาพการศึกษาตำราคลาสสิก (Classical Education)

จักรพรรดิหรือรัฐสามารถที่จะประสานศิลปการปกครองเข้ากับศิลปะของการประพันธ์ ตำราและวรรณกรรม ศิลปะทั้งสองแนวทางล้วนเป็นรากฐานสำคัญของทฤษฎีแนวทางการคิด เห็นคติขงจื้อและคตินิตินิยมที่มีต่อมาตรฐานความเป็นเลิศทางวิชาการและการเมืองการปกครอง ราชวงศ์ฮั่นได้ยกเลิกการกำหนดให้ตำราปรัชญาและประวัติศาสตร์เป็นวรรณกรรมต้องห้ามตั้งแต่ สมัยฉิน อาจจะมีกล่าวได้ว่า ทั้งพระราชอำนาจหรือการปกครอง วรรณกรรม ตำราและนักวิชาการ ล้วนมีความหมายสำคัญและมีความสัมพันธ์ในลักษณะพึ่งพาเกื้อกูลต่อกันอย่างแยกไม่ออก เอกลักษณะนี้ดำรงคงอยู่จนถึงสมัยใหม่

1.2 ประวัติศาสตร์

วรรณกรรมสาขาหนึ่งในสมัยฮั่นที่ขึ้นชื่อที่สุดคือประวัติศาสตร์ โดยความจริงอันปรากฏคือ จีนมีประวัติศาสตร์อันยาวนานกว่า 2,000 ปี ทั้งรัฐและราษฎรสนใจศึกษาอดีตเพื่อเป็นแบบอย่างแก่ปัจจุบันและเพื่อใช้เป็นข้อมูลเกี่ยวข้องกับสังคม คนจีนจึงนิยมทั้งแต่งประวัติศาสตร์ และศึกษาค้นคว้าประวัติศาสตร์มาก ตำราคลาสสิกเอง ก็มีภาคหนึ่งเป็น ตำราประวัติศาสตร์

(Classic of Documents) ซึ่งขงจื้อได้ศึกษาและใช้เป็นตำราสอน ราชวงศ์ฮั่นได้เป็นผู้ให้กำเนิด ประเพณีแต่งประวัติศาสตร์โดยถือเป็นที่ของราชวงศ์ ราชวงศ์เล็งเห็นประวัติศาสตร์เป็นสื่อ วรรณกรรมที่แสดงทั้งศาสตร์และศิลป์ของการเมืองการปกครอง ถือเป็นองค์ความรู้สำหรับรัฐในการปกครอง และถือเป็นสื่อวรรณกรรมแสดงความเป็นมาของราชวงศ์ที่ได้ประกอบคุณงามความดีอย่างไรบ้างจึงมีความชอบธรรมในการปกครองทั้งในอดีต ปัจจุบันและอนาคต อีกทั้งประวัติศาสตร์ย่อมเป็นประจักษ์พยาน “ผลงาน” คือ พระราชกรณียกิจในการครองแผ่นดินได้ดีที่สุดและเป็นสื่อ แสดงภาพลักษณ์ของราชวงศ์ได้เป็นอย่างดี อีกประการหนึ่ง ประวัติศาสตร์คือ ประจักษ์พยาน พัฒนาการแห่งความเจริญและความรุ่งโรจน์เรื่องอำนาจของจีน ประวัติศาสตร์จึงเป็นเครื่องก่อให้เกิด ความภาคภูมิใจและความรู้สึกเป็นจีน

ด้วยความตระหนักในคุณค่าของประวัติศาสตร์ ผู้ปกครองทุกยุคทุกสมัยของจีนตั้งแต่ สมัยชางมาแล้วล้วนเห็นว่า ประวัติศาสตร์เป็นคัมภีร์ส่องผู้ปกครองให้อนุชนภายภาคหน้าเห็น ผู้ปกครองจึงมีความอ่อนไหวง่ายและระมัดระวังมากที่จะมิให้ “มีชื่อติดอยู่ในประวัติศาสตร์” ในทาง ที่เสียหายแก่ชื่อเสียงราชวงศ์ วิธีควบคุมเนื้อหาประวัติศาสตร์ที่ดีที่สุดคือ การเขียนเองหรือแต่งตั้ง ให้ผู้อื่นแต่งตามที่ตนประสงค์ ราชวงศ์จึงเป็นผู้ควบคุมกระบวนการศึกษาค้นคว้าและแต่ง ประวัติศาสตร์ตั้งแต่สมัยฮั่นเป็นต้นมา การแต่งประวัติศาสตร์ถือเป็นมรดกวรรณกรรมล้ำเลิศยิ่ง ของราชวงศ์ฮั่น

ราชวงศ์ฮั่นได้พัฒนาประวัติศาสตร์ให้ก้าวหน้าขึ้นโดยให้มีการรวบรวมประวัติศาสตร์ พระราชสำนัก (Court history) ขึ้นเป็นครั้งแรก **Shih chi** (History Records, บันทึกประวัติศาสตร์) เป็นประวัติศาสตร์ฉบับหลวงแต่งโดยพระโหราธิบดี 2 ท่านผู้สืบทอดททอดในวงศ์สกุล จากบิดาชื่อ ซือมาถัน (Ssu-ma T'an) สู้บุตรชื่อ ซือมาเจียน (Ssu-ma ch'ien, ถึงแก่กรรมเมื่อ 85 ปี ก.ศ.ศ.) แต่ต่อมาซือมาเจียนคือผู้แต่งเกือบทั้งหมด เขาเป็นผู้สืบทอดประเพณีการแต่งประวัติศาสตร์แบบขงจื้อ คือ ประเพณีรวบรวมข้อมูลประวัติศาสตร์ ประวัติศาสตร์ของซือมาเจียนมีเนื้อหาถึงสมัยผู้แต่งด้วย เป็นประวัติศาสตร์สากล (Universal history) ของชนเชื้อชาติต่าง ๆ แบ่งเป็นภาค ๆ ประกอบด้วย พงศาวดาร (Annals) ลำดับการครองราชย์และลำดับการสืบตำแหน่งราชการชั้นสูง เรียงความเรื่อง การเมืองการปกครอง ประวัติราชตระกูลสายต่าง ๆ ของราชวงศ์โจว ชีวประวัติบุคคลผู้มีชื่อเสียง สมัยฮั่นและบุคคลสำคัญ ประวัติชนชาติต่าง ๆ และภูมิศาสตร์ ซือมาเจียนได้กำหนดแบบอย่าง (Pattern) ท่วงทำนอง สติกาการเขียน (Style) วิธีการศึกษาค้นคว้าและวิธีนิพนธ์ไว้อย่างเป็นหลักวิชา เสนอข้อเท็จจริงอย่างตรงไปตรงมา ไม่เยิ่นเย้อแต่งเติมเสริมต่อให้เกินจริง มีการอ้างข้อมูล ประวัติศาสตร์ที่มีมากมายหลายทาง ไม่รวบรัดตวนสรุป ประวัติศาสตร์ของซือมาเจียนจึงเต็มไปด้วย ข้อความคัดลอกอ้างอิง ทั้งจากตำรา วรรณคดีและวรรณกรรมร้อยแก้ว และอ้างอิงข้อมูล มากมายจนดูประหนึ่งเป็นการปะติดปะต่อข้อความที่คัดลอกหรือถอดความจากร้อยกรองเป็นร้อยแก้ว

จากตำราและเอกสารข้อมูล ชื่อมาเขียนจึงนับหนึ่งว่าเป็นผู้กำหนดมาตรฐานวิชาการประวัติศาสตร์ที่โลกตะวันตก ยากจะเทียมทันได้'

นักประวัติศาสตร์อีกผู้หนึ่งที่มีชื่อเสียงมากคือ ปันกุ (Pan Ku, ค.ศ. 39-92) ผู้แต่งประวัติศาสตร์จีนสมัยแรกเริ่มจนถึงสมัยราชวงศ์ฉิน เป็นประวัติศาสตร์ชุด (Voluminous work) ชื่อว่า **History of the Han Dynasty** (ประวัติศาสตร์ราชวงศ์ฮั่น) โดยใช้แบบอย่างการเขียนแบบชื่อมาเขียน และแต่งตามเอกสารราชการของราชวงศ์ ได้ชื่อว่าเป็นประวัติศาสตร์ราชวงศ์ (Dynastic Histories) ราชวงศ์ฮั่นเป็นผู้ริเริ่มประเพณีกำหนดให้ราชวงศ์มีหน้าที่แต่งประวัติศาสตร์ราชวงศ์เดิมที่มีมาตามวิธีการดังกล่าว ฉบับใดแต่งได้เป็นที่น่าพึงพอใจก็ได้ชื่อรับรองว่าเป็นฉบับหลวงหรือฉบับมาตรฐาน (Standard History) เป็นมาตรฐานให้ศึกษาและอ้างอิง ปัจจุบันประเทศจีนมีประวัติศาสตร์ราชวงศ์ฉบับหลวงตกทอดมา 25 เล่ม ในสมัยสาธารณรัฐ (ค.ศ. 1912-1949) ได้มีความพยายามแต่งประวัติศาสตร์ราชวงศ์ซึ่งแต่ยังไม่เป็นที่รับรองให้เป็นฉบับหลวง

ประวัติศาสตร์ได้แสดงความเห็นหลักเรื่องอำนาจอันสวรรคตประทานแก่จักรพรรดิ และเรื่องทิพยภาวะแห่งองค์จักรพรรดิ จักรพรรดิทรงเป็นผู้แทนสวรรค์ ความชอบธรรมของพระราชอำนาจขึ้นอยู่กับความสุจริตยุติธรรมและเมตตาธรรมในการปกครองแผ่นดินและความมั่นคงของจักรวรรดิ เมื่อใดจักรพรรดิมิได้ทรงปกครองโดยธรรมและเกิดความไม่สงบภายในอาทิ กบฏ ย่อมสูญเสียอำนาจที่สวรรค์ประทาน ประวัติศาสตร์ได้แสดงความสำคัญของพระราชจริยวัตรอันทรงธรรมเป็นคุณสมบัติเบื้องต้นของจักรพรรดิ การตีความประวัติศาสตร์ตามแนวนี้มิได้ให้ความสำคัญแก่การศึกษาวิเคราะห์เหตุการณ์ความเป็นมา ประวัติศาสตร์จะตีความว่า ประวัติศาสตร์จีนเป็นประวัติศาสตร์ที่แสดงวัฏจักรแห่งราชวงศ์และวัฏจักรแห่งความรุ่งโรจน์ในอดีต เป็นแบบอย่างประวัติศาสตร์ (Historical pattern) ไม่มีการศึกษาความเจริญก้าวหน้าและไม่มี การแบ่งประวัติศาสตร์เป็นยุคสมัยที่เป็นยุคทอง ตลอดจนไม่มีการศึกษาปัจจัยภูมิหลังที่ทำให้เกิดวัฏจักรประวัติศาสตร์ได้แสดงให้เห็นทุกราชวงศ์ล้วนเริ่มต้นด้วยการสร้างความเจริญรุ่งเรือง และความเรืองอำนาจ แต่ต่อมาไม่นาน ทุกราชวงศ์จะตกต่ำลง เกิดปัญหาการสืบราชสันตติวงศ์ การเมืองราชสำนักและการเมืองฝ่ายหน้าเกิดความแตกแยกแบ่งฝ่ายจนเกิดการต่อสู้แย่งชิงอำนาจกันเองครั้งแล้วครั้งเล่า ราชบัลลังก์ล่มและราชวงศ์เสื่อมถอยอำนาจ ก่อเกิดความเสื่อมถอยประสิทธิภาพของราชการแผ่นดินเป็นวัฏจักร วัฏจักรแห่งราชวงศ์จะก่อเกิดวัฏจักรทางการเมืองและเศรษฐกิจอย่างหลีกเลี่ยงมิได้เสมอ

เมื่อราชวงศ์ตั้งตนเป็นใหญ่ บ้านเมืองสงบราบคาบมีความมั่นคงปลอดภัย ผู้คนทำมาหากินได้เป็นปกติสุข ประชากรเพิ่มขึ้น ผลผลิตก็เพิ่มพูน รัฐมีรายได้มหาศาล แต่ต่อมากลางความทะเยอทะยานใฝ่อำนาจ อิทธิพลตระกูลและสถาบันการปกครองมีนโยบายสร้างจักรวรรดิอันยิ่งใหญ่ บีบบังคับให้จักรพรรดิต้องมีพระราชวิโศบายแผ่ขยายอำนาจอาณาเขตโดยยุทธวิธี สงครามหลายครั้ง

ย่อมก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในชีวิตและทรัพย์สิน การเกณฑ์ทั้งแรงงานและภาษีย่อมทำให้ราษฎรยากไร้
ท้องพระคลังขาดรายได้ ต้องเพิ่มภาษีให้ได้ยากแก่ราษฎรยิ่งขึ้นจนต้องขายที่ดินและเช่าที่ดินทำกิน
แทน ที่ดินตกอยู่ในความครอบครองของชนชั้นเจ้าที่ดินคือ ชนชั้นสูงทั้งที่เป็นเจ้านาย ข้าราชการ
และตระกูลสูงในภูมิภาค ราษฎรขาดรายได้จากภาษีที่ดินย่อมยากจนและขาดความเอาใจใส่ที่จะบำบัด
ทุกข์บำรุงสุข ถนนหนทาง คูคลองและเขื่อนล้นถูกปล่อยปละละเลยขาดการบำรุงรักษา ทำให้ผล
ผลิตการเกษตรลดต่ำลง เกิดภาวะทุพภิกขภัย โจรผู้ร้ายชุกชุม ผู้ปกครองกดขี่ข่มเหงราษฎรหนัก
ราษฎรสุดทนทานต้องลุกฮือขึ้นพร้อมกับชนเร่ร่อนเลี้ยงสัตว์ตามพรมแดนภาคเหนือและภาคตะวันตก
ก็เข้าเต็มด้วยการรุกรานจีน ราชวงศ์ไม่สามารถจะรักษาความมั่นคงทั้งภายในและภายนอก
จักรวรรดิได้ ย่อมจะถูกล้มล้างไปในที่สุด

แบบอย่างประวัติศาสตร์ที่กำหนดเป็นวัฏจักรเช่นนั้นปรากฏตลอดมาในประวัติศาสตร์จีน
รัชกาลใดเรียนรู้แก้ไขปัญหาได้โดยเรียนรู้จากประวัติศาสตร์ก็จะตั้งมั่นได้ แต่รัชกาลใดมิได้เรียนรู้
อดีตเพื่อแก้ปัญหาย่อมทำให้ราชวงศ์เสื่อมถอยอำนาจตามลำดับจนสิ้นสุดอำนาจ ประวัติศาสตร์ได้
แสดงว่า ทุกราชวงศ์ล้วนเผชิญวัฏจักรอย่างหลีกเลี่ยงมิได้ การป้องกันมิให้เกิดวัฏจักรมีหนทางเดียว
ตามความเข้าใจของผู้ปกครอง คือ การศึกษาประวัติศาสตร์เพื่อแสวงหาความรู้ความเข้าใจในความ
เป็นมาของปัญหาและหนทางที่จะแก้ไขปัญหา ประวัติศาสตร์จึงเป็นเสมือนตำราการเมืองที่ผู้เป็น
ใหญ่ในแผ่นดินต้องศึกษาและสนับสนุนการเขียนประวัติศาสตร์ตลอดมา ประวัติศาสตร์เองก็เป็น
วรรณกรรมที่ใช้ภาษาศิลปะอันไพเราะมาก ประวัติศาสตร์จึงเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์สำหรับปัญญา
ชนจีนเสมอมา

2. ศิลปกรรม

ราชวงศ์ฮั่นได้สืบทอดศิลปกรรมจีนโดยพัฒนาให้มีความงามวิจิตรยิ่งกว่าเดิม โบราณ
สถานที่ยังเหลือปรากฏคือ ปราสาทราชฐานที่เป็นเครื่องไม้เป็นเครื่องหินอย่างดี เครื่องปั้นเผา
และจิตรกรรมบนผ้าไหมแพรพรรณ ล้วนแสดงความชาญฉลาดในการสร้างสรรค์ศิลปกรรม แม้จะมี
ตกทอดมาน้อย เพราะศึกสงครามปลายสมัยฮั่นได้ทำลายศิลปวัตถุและโบราณสถานไปมาก
เอกลักษณ์แห่งงานศิลปะอันล้ำเลิศของสมัยฮั่นคือ เครื่องทองสัมฤทธิ์ โดยเฉพาะคันฉ่องที่ประดับ
ลวดลายวิจิตรเป็นเรื่องราวระบบจักรวาลบนด้านหลัง ศิลปกรรมของสมัยฮั่นล้วนเจริญรอยตาม
ประเพณีการสร้างสรรคศิลปกรรมของอดีตทั้งสิ้น

3. แนวโน้มภูมิปัญญา

การที่ราชวงศ์ฮั่นได้พัฒนาภูมิปัญญาของจีนโดยยึดถือตำรับตำราความรู้เก่าโดยเฉพาะ
อย่างยิ่งคือ ตำราคลาสสิก อาจจะทำให้ภูมิปัญญาจีนพัฒนาไปในแนวเดียวกันอย่างสืบต่อเนื่อง

เป็นที่น่าอัศจรรย์ แต่ก็ทำให้ภูมิปัญญาจีนพัฒนาโดยปราศจากหนทางเลือกอื่นและไม่ส่งเสริมให้มีการพัฒนานอกกรอบนอกรอย ระบบสอบคัดเลือกเป็นข้าราชการตามตำราคลาสสิกทำให้การศึกษาตำรับตำราความรู้เก่ายิ่งฝังรากลึกสืบทอดตกทอดมาเป็นเวลากว่า 2,000 ปี ความคิดและความเชื่อถือเจริญรอยตามอดีตอย่างเคร่งครัดและมีการศึกษาดำราความรู้เก่าอย่างลึกซึ้งมากกว่าจะมีความคิดริเริ่มศึกษาแสวงหาความรู้แนวทางใหม่ ปัญญาชนจีนเชี่ยวชาญความรู้เก่าแก่ สนใจศึกษาอดีตทุกรูปแบบไม่ว่าจะเป็นศิลปะหรือวรรณกรรม หรือความรู้แขนงต่าง ๆ ของอดีต ทั้งโลกทัศน์และความนิยมอดีต (Antiquarian spirit) ไม่ส่งเสริมให้มีความคิดใหม่และความริเริ่มใด ๆ ปัญญาชนถูกอบรมมาให้เหมือนนกปล่อยหลอมออกมาจากเป่าเดียวกัน มีความคิดความรู้สึกและแสดงพฤติกรรมแบบเดียวกัน ยึดมั่นในองค์ความรู้แห่งอดีตว่าดีเลิศ ไม่มีความจำเป็นต้องแก้ไขเปลี่ยนแปลงแต่อย่างใด ปัญญาชนจีนจึงเป็นผู้ที่เคร่งครัดอยู่ในกรอบระเบียบประเพณีแห่งการเรียนรู้แบบเก่า ภูมิปัญญาของปัญญาชนจึงมีลักษณะอนุรักษ์นิยม ไม่ยอมรับความคิดหรือการแสดงพฤติกรรมที่ผิดแปลกจากจารีตประเพณี ไม่มีความอดทนและอดกลั้นที่จะยอมรับภูมิปัญญาอันมีลักษณะหลากหลายในสังคม ความหยิ่งในเกียรติและศักดิ์ศรีในการเป็นปัญญาชนทำให้ปัญญาชนจีนไม่คิดที่จะเรียนรู้จากโลกภายนอกที่ถือว่าเป็นโลกแห่งนารายชนเทียบมิได้กับสังคมจีนที่รุ่งเรือง

ราชวงศ์ฮั่นได้ครองแผ่นดินจีนยาวนานถึง 400 ปี แต่การเมืองมีความมั่นคงเพียงชั่วระยะเวลาไม่นานนัก ส่วนใหญ่การเมืองไม่มั่นคง การเมืองในราชสำนักเต็มไปด้วยเล่ห์เพทุบาย การฉ้อราษฎร์บังหลวงและอำนาจอิทธิพลอันฉ้อฉล ความรุนแรงเป็นการต่อสู้ด้วยคมทอกดาบเกิดขึ้นบ่อยและวิกฤตการณ์มักเกิดขึ้นด้วยเหตุปัญหากการสืบราชย์ ระบบราชการเกิดความแตกแยกแบ่งฝ่ายต่อสู้แย่งชิงอำนาจกันเองและทุจริตฉ้อราษฎร์บังหลวงเป็นปกติวิสัย ทำให้ราชการขาดประสิทธิภาพประสิทธิผล ไม่สามารถที่จะยังประโยชน์สุขแก่อาณาประชาราษฎร์ได้ ตามภูมิภาค พื้นที่ปัญหาทหารหรือมณฑลจึงฉวยโอกาสส้องสมุ่กำลังผู้คนและแข็งเมืองขึ้นตั้งแต่ ค.ศ. 187 สองปีต่อมาเกิดกบฏโพกผ้าเหลือง (Yellow Turbans Rebellions) มณฑลต่าง ๆ และตระกูลชนชั้นสูงผู้มีอำนาจอิทธิพลล้วนตั้งตนเป็นใหญ่ ทัวทั้งแผ่นดินลุกเป็นไฟไปทุกหย่อมหญ้า ราชวงศ์ฮั่นไม่สามารถจะดำรงไว้ซึ่งอำนาจส่วนกลางและส่วนภูมิภาคได้ ระหว่าง ค.ศ. 220 ถึง ค.ศ. 265 จักรวรรดิจีนถูกแบ่งออกเป็น 3 อาณาจักรได้แก่ ภาคเหนือเป็นของโจโฉ ภาคตะวันตกเป็นของเล่าปี่ และภาคตะวันออกโดยเฉพาะบริเวณแม่น้ำแยงซีเป็นของซุนกวน ประวัติศาสตร์ในระยะเวลาดังกล่าวได้ชื่อว่าเป็นประวัติศาสตร์จีนสมัยสามก๊ก หรือจะเรียกว่าเป็นสมัยขุนศึกก็ได้เช่นกัน ศูนย์กลางแห่งอำนาจจีนได้ค่อย ๆ เคลื่อนลงไปทางทิศใต้สู่หุบเขาแยงซีเป็นเวลาากว่า 250 ปี เมืองหลวงที่สำคัญคือ ฉีเยินคัง (Ch'ien-k'ang ของก๊กซุนกวน) หรือ นานกิง (Nanking) ปัจจุบัน ราชวงศ์ฮั่นเป็นแต่เพียงหุ่นเชิดในสมัยสามก๊กและได้สิ้นสุดอำนาจลงที่สุดใน ค.ศ. 280

เหตุแห่งความเสื่อมของราชวงศ์ฮั่น

การสิ้นสุดอำนาจของราชวงศ์ฮั่นเป็นการพิสูจน์อีกครั้งหนึ่งว่า วัฏจักรแห่งราชวงศ์ย่อมเกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงมิได้ มูลเหตุแห่งการเสื่อมถอยอำนาจของราชวงศ์ฮั่นอาจจะถือเป็นปัจจัยธรรมดาที่จะเกิดขึ้นครั้งแล้วครั้งเล่าในประวัติศาสตร์จีนอันยาวนานถึง ค.ศ. 1912 การสถาปนาราชวงศ์ให้เรื่องอำนาจแล้วราชวงศ์ตกต่ำสู่ความเสื่อมถอยสิ้นสุดอำนาจท้ายสุด ล้วนดำเนินไปตามครรลองหมุนเวียนแห่งวัฏจักรแห่งราชวงศ์ นิमितบอกเหตุอาจเป็นความไม่สงบสุขคือ กบฏและโจรผู้ร้ายชุกชุม หรืออาจเป็นภัยพิบัติของภัยธรรมชาติใหญ่หลวงเสมือนฟ้าดินลงโทษ เมื่อนั้น ย่อมมีแต่เสียงร่ำร้องว่า ราชวงศ์สิ้นสุดความชอบธรรมแล้วที่จะปกครองบ้านเมือง สวรรค์ได้เรียกคืนอำนาจไปแล้ว ปัจจัยแห่งความเสื่อมถอยอำนาจของราชวงศ์จึงเป็นเรื่องควรพิเคราะห์เป็นตัวอย่าง

1. ระบอบจักรพรรดิราชาธิปไตย

1.1 พระราชอำนาจ

ระบอบจักรพรรดิราชาธิปไตยแบบราชวงศ์ฮั่นมีเอกลักษณ์ในทางที่เป็นโทษมากกว่าเป็นคุณ เพราะการรวมอำนาจเด็ดขาดอยู่ที่องค์จักรพรรดิย่อมหมายถึงการฝากชะตาบ้านเมือง ไว้ในพระหัตถ์แต่พระองค์เดียว เมื่อจักรพรรดิมิได้ทรงพระปรีชาสามารถ หรือทรงพระปรีชาสามารถในทางที่มิได้แสดงความเป็นธรรมและความสุจริตยุติธรรมเป็นที่ตั้ง ข้าราชการย่อมเป็นใหญ่และอาจฉ้อฉลอำนาจได้โดยพระราชอำนาจไม่สามารถที่จะตรวจสอบควบคุมตามระบบ ถ้าจักรพรรดิทรงพระปรีชาสามารถ ก็จะทรงครองแผ่นดินได้โดยตรงโดยปราศจากการตรวจสอบเช่นกัน ดังนั้น ไม่ว่าจะ มีแนวโน้มปรากฏในทางใด ย่อมไม่เป็นคุณแก่บ้านเมือง หนึ่ง ถ้าพิจารณาถึงคุณและโทษอย่างถ่องแท้แล้ว การปกครองโดยข้าราชการเป็นใหญ่มิได้ก่อเกิดโทษมหาดศาลเท่าที่หน้าจะเป็น ถ้าข้าราชการมีความสามารถและมีคุณธรรมตามคติขงจื้อ ราชการยังสามารถดำเนินไปตามกระบวนการได้อย่างพอเหมาะตามสถานการณ์และมีความมั่นคง เพียงแต่ราชการอาจจะไม่ลู่ลวงเท่าที่ควร เพราะโดยวิสัยข้าราชการแล้ว การตัดสินใจการอันใดอาจไม่มีมากนักและไม่รวดเร็วแน่นอน

เมื่อบ้านเมืองขึ้นอยู่กับองค์จักรพรรดิ ก็ย่อมจะเล็งเห็นแต่ความเสี่ยงในทางดีหรือร้ายได้ พระปรีชาสามารถและพระราชจริยวัตรเป็นปัจจัยที่ต้องพิจารณาประกอบกับปัญหาที่ป้อนเข้าระบอบจักรพรรดิราชาธิปไตยในระยะยาวนานคือ ปัญหาการสืบต่อตำแหน่งจักรพรรดิหรือการสืบราชสันตติวงศ์ อิทธิพลตระกูลฝ่ายจักรพรรดินีและพระสนมเอก และอิทธิพลของข้าราชการสำนักฝ่ายใน ผู้ใกล้ชิดที่สุดคือ เหล่าขันทีล้วนเป็นอิทธิพลสูงฝังรากลึก ภายในราชสำนัก ทั้งจักรพรรดิพระราชวงศ์ฝ่ายในและข้าราชการสำนักล้วนเวียนวนอยู่ในยุทธจักรแห่งการเมืองที่เต็มไปด้วยการต่อสู้แย่งชิงอำนาจกันเอง การเมืองภายในราชสำนักเข้มขันมิได้น้อยกว่าการเมืองฝ่ายหน้า ความแตกแยกแบ่งฝ่ายมีเป็นธรรมดา

1.2 การสืบราชสันตติวงศ์

ประเพณีการสืบราชสันตติวงศ์ของราชวงศ์ชอันเป็นไปตามพระราชประเพณีเดิม คือ จักรพรรดิทรงสถาปนาพระราชทายาทตามพระราชอัธยาศัย พระรัชทายาทไม่จำเป็นต้องเป็นพระราชโอรสในจักรพรรดินีเสมอไป ส่วนใหญ่พระรัชทายาทคือ พระราชโอรสในพระภรรยาเจ้าที่ทรงโปรดปราน พระอิสริยยศแห่งพระภรรยาเจ้าจึงอาจเปลี่ยนแปลงได้โดยการสถาปนา เลื่อนลดปลดออกตามพระอิสริยยศของพระราชโอรส ตำแหน่งพระรัชทายาทก็อาจเปลี่ยนแปลงได้ตามพระราชอัธยาศัย ถ้ารัชกาลใดไม่มีการสถาปนาพระราชทายาท เมื่อสิ้นรัชกาลนั้น บรรดาข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ต้องประชุมเลือกจักรพรรดิองค์ใหม่ ราชวงศ์ชอันได้ริเริ่มระเบียบประเพณีการสืบราชสันตติวงศ์ใหม่ ตั้งแต่จักรพรรดิเกาจื่อ (Kao-tsu) พระปฐมบรมจักรพรรดิเสด็จสวรรคต พระนางเกาโหว (Kao-hou) ในจักรพรรดิเกาจื่อทรงแต่งตั้งจักรพรรดิถึง 2 รัชกาล (195 ปี ถึง 179 ปี ก.ค.ศ.) และโปรดให้ตั้งพระราชประเพณีใหม่ว่า ถ้ารัชกาลใดไม่มีพระรัชทายาท เมื่อสิ้นรัชกาลนั้น ให้บรรดาข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ประชุมร่วมกับจักรพรรดินีผู้อาวุโสสูงสุดหรือสมเด็จพระพันปีหลวงเพื่อเลือกจักรพรรดิองค์ใหม่และให้มีพระราชกฤษฎีกาประกาศรัชกาลใหม่โดยพระเสาวนีย์เท่านั้น พระราชประเพณีเช่นนี้เปิดโอกาสให้จักรพรรดินีและหรือสมเด็จพระพันปีหลวงทรงมีอำนาจในการตั้งจักรพรรดิใหม่โดยตรง หรือร่วมกับข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ในการตั้งจักรพรรดิองค์ใหม่

พระราชประเพณีการสืบราชสันตติวงศ์ดังกล่าวทั้งเก่าและใหม่และความไม่แน่นอนของพระอิสริยยศแห่งพระภรรยาเจ้าและตำแหน่งพระรัชทายาท ล้วนทำให้การสืบราชสันตติวงศ์มีปัญหายากที่จะยุติได้ และการเมืองไม่มีเสถียรภาพความมั่นคง พระจักรพรรดินีและพระภรรยาเจ้าและตระกูลของจักรพรรดินีและพระภรรยาเจ้า ตลอดจนข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ทั้งฝ่ายหน้าฝ่ายในต้องต่อสู้แย่งชิงอำนาจกันเพื่อพระอิสริยยศและตำแหน่งพระรัชทายาท อีกประการหนึ่ง ผู้แต่งตั้งจักรพรรดิย่อมมีอำนาจอิทธิพลเหนือจักรพรรดิ ไม่ว่าจะเป็นสมเด็จพระพันปีหลวงหรือพระมเหสีเทวีในรัชกาลก่อนพร้อมตระกูลของพระองค์ หรือจะเป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ พระราชอำนาจมิได้มีความมั่นคงนัก ในบางรัชกาล จักรพรรดิสืบราชย์เท่านั้นมิได้มีพระราชอำนาจในการปกครองแผ่นดินอย่างแท้จริง เช่นระหว่าง 195 ปีถึง 179 ปี ก.ค.ศ. พระนางเกาโหวทรงครองแผ่นดินโดยมีจักรพรรดิเป็นหุ่นเชิด

1.3 การเมืองในราชสำนัก

ในฐานะผู้ใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาท จักรพรรดินีและพระมเหสีเทวีย่อมทรงอำนาจอิทธิพลเหนือองค์จักรพรรดิในการว่าราชการแผ่นดิน หรือว่าราชการแทนพระองค์โดยพฤตินัย ทั้งตระกูลของจักรพรรดินีและพระมเหสีเทวีและข้าราชการใหญ่น้อยฝ่ายหน้าและฝ่ายใน ย่อมแสวงหาโอกาสที่จะเป็นใหญ่โดยถวายตัวไว้กับจักรพรรดินีหรือพระมเหสีเทวีที่ทรงโปรดปราน ภายในพระราชสำนัก จักรพรรดินีและพระมเหสีเทวีจึงต่างมีคณะบริวารชิงอำนาจกันเอง บุคคลอีกกลุ่มหนึ่งที่มี

อำนาจอิทธิพลมากเช่นกันคือ ชั้นที่ ซึ่งส่วนใหญ่มีชาติตระกูลต่ำต้อย ชั้นที่เป็นคณะบุคคลที่ จักรพรรดิทรงไว้วางพระทัยให้ใกล้ชิด ชั้นที่มีหน้าที่บริหารราชการสำนักและบางครั้งอาจได้ดำรง ตำแหน่งราชการสำคัญบังคับบัญชาข้าราชการฝ่ายหน้า หรือเป็นข้าหลวงต่างพระเนตรพระกรรณ ไปตรวจราชการส่วนภูมิภาคหรือปฏิบัติราชการพิเศษเฉพาะกิจแล้วแต่จะมีพระบรมราชโองการ หรือเป็นแม่ทัพออกศึก ชั้นที่เป็นกลุ่มบุคคลทรงอำนาจมากพอที่จะตรวจสอบหรือถ่วงดุลอำนาจ ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ฝ่ายหน้าได้ ชั้นที่อาจเป็นมิตรหรือศัตรูกับพระมหากษัตริย์และข้าราชการชั้น ผู้ใหญ่ฝ่ายหน้าฝ่ายในได้

การเมืองในราชสำนักมีหลายชั้นหลายเชิง การแข่งขันและการต่อสู้กันเองระหว่าง กลุ่มต่าง ๆ มีความรุนแรงมิได้น้อยไปกว่าการเมืองในวงราชการทั่วไป ยิ่งกว่านั้น การเมืองในราช สำนักมักมีผลกระทบต่อราชการด้วย เพราะข้าราชการฝ่ายหน้าฝ่ายในล้วนต้องเกี่ยวข้องกับการ เมืองในราชสำนักในทางใดทางหนึ่งอย่างยากที่จะหลีกเลี่ยงได้ การเมืองจึงเป็นการเมืองที่แผ่ ขยายวงกว้างครอบคลุมราชสำนักและราชการอย่างแยกกันไม่ออก ความแตกแยกแบ่งฝ่ายภายใน ราชสำนักและอิทธิพลจักรพรรดินี พระมหากษัตริย์และชั้นที่ ล้วนเป็นต้นเหตุใหญ่ที่กีดกร่อนฐานราก ของราชบัลลังก์ ราชวงศ์ต้องเสื่อมถอยอำนาจจนสิ้นสุดอำนาจไปในท้ายที่สุด ประวัติศาสตร์จีนได้ พิสูจน์เป็นอย่างดีถึงอิทธิพลการเมืองในราชสำนัก

1.4 ระบบราชการ

ในระบบราชการฝ่ายหน้า แม้จะมีระบบการสอบคัดเลือกคนดีมีวิชาเข้ารับราชการ แต่ท้ายสุด ระบบสอบไล่ก็หมดความหมาย เพราะชนชั้นสูงมีอภิสิทธิ์ผูกขาดตำแหน่งราชการ โดย ไม่ต้องสอบคัดเลือก หรือฉ้อฉลให้กลุ่มตนสอบไล่ได้เป็นข้าราชการ ข้าราชการจากการสอบคัด เลือกส่วนใหญ่จึงเป็นพวกพ้องบุตรหลานของชนชั้นสูง ตระกูลชนชั้นสูงมีอำนาจอิทธิพลแผ่ไพศาล ฉากหลังของระบบราชการคือ ตระกูลชนชั้นสูงผู้ครองเมืองและมณฑลเสมือนอาณาจักรของตน บรรดาข้าราชการผู้มีการศึกษาตามแนวทางขงจื้อมีบทบาททางการเมืองอีกแบบหนึ่ง แตกต่างจาก ทหารและชั้นที่ ข้าราชการมักถือตนเป็นนักวิชาการด้วยไม่มีพื้นฐานอำนาจส่วนตนเหมือนตระกูล ชนชั้นสูง สถาบันราชการอ่อนแอและผันแปรไปตามกระแสการเมือง ข้าราชการพร้อมที่ เป็นผู้ ปฏิบัติราชการตามคำสั่งของใครก็ตามที่มีอำนาจควบคุมรัฐในพระราชสำนัก ระบบราชการมิได้มีระบบ หรือกลไกอันใดที่จะปกป้องตนเอง ต้องพึ่งพาสถาบันกษัตริย์โดยตรงทั้งในด้านการอุปถัมภ์ค้ำจุน และปกป้องข้าราชการ

ในวงราชการ มีความแตกแยกแบ่งฝ่ายเหมือนการเมืองในราชสำนัก ความ แตกแยกมักจะปรากฏสืบทอดตกทอดไปหลายชั่วอายุคน ความแตกแยกมีสาเหตุหลักมาจากความ ขัดแย้งกันด้วยเรื่องนโยบายอันนำไปสู่การต่อสู้แย่งชิงอำนาจกันเอง บางครั้งถึงขนาดเป็นการกวาด ล้างให้หมดสิ้นชนชั้นหนึ่งดินแดนทีเดียว ความแตกแยกกันเป็นพวกพ้องยังหมายถึงการทุจริตต่อ

หน้าที่ ใช้ตำแหน่งหน้าที่เพื่อแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตนอย่างไม่สุจริต และยังหมายถึงการปฏิบัติราชการที่ขาดเอกภาพและการประสานงานกันจนราชการขาดประสิทธิภาพ ยิ่งกว่านั้น ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่และชั้นที่ยังเป็นปฏิปักษ์ต่อกัน ข้าราชการมักดูหมิ่นชั้นที่ต่ำกว่าด้วยไร้อคติและไม่มีความรู้ความสามารถ ข้าราชการไม่ยอมรับที่จะให้ชั้นที่มีอำนาจบังคับบัญชาตน การแบ่งแยกแบ่งฝ่ายเป็นปฏิปักษ์ต่อกันอย่างรุนแรงนี่คือเอกลักษณ์ของการเมืองจีน ข้าราชการและบัณฑิตปัญญาชนมักกล่าวโทษว่า บ้านเมืองล่มจมเพราะอำนาจการปกครองอยู่ในมือของชนชั้น แต่โดยเนื้อแท้แล้วเบื้องหลังชั้นที่คือ องค์จักรพรรดิ ข้าราชการผู้ทรงอำนาจอิทธิพลมักไม่เป็นที่ไว้วางพระทัย ชั้นที่เป็นคณะบุคคลที่ถูกจัดตั้งขึ้นเพื่อตรวจสอบและถ่วงดุลอำนาจข้าราชการ การเป็นปฏิปักษ์ต่อกันจึงต้องเกิดขึ้นโดยธรรมชาติวิสัย ต่างฝ่ายต่างแสวงหาโอกาสที่จะเป็นที่โปรดปราน เพื่อเป็นช่องทางในการสร้างอำนาจส่วนตนขึ้นมา ทั้งชั้นที่และข้าราชการย่อมมีศักยภาพที่จะแสดงบทบาทสำคัญในการเมืองถึงขั้นล้มล้างราชวงศ์ได้ ถ้าโอกาสเอื้ออำนวย ดังปรากฏว่า มีหลายราชวงศ์ต้องสิ้นอำนาจด้วยน้ำมือของชนชั้นที่หรือข้าราชการ หรือทั้งสองฝ่ายร่วมมือกัน ต่างฝ่ายต่างกล่าวโทษอีกฝ่ายว่าเป็นผู้ล้มล้างราชวงศ์ แต่โดยเนื้อแท้แล้ว ทั้งสองฝ่ายมีบทบาทลิดลิตความรุ่งโรจน์หรือตกต่ำของราชวงศ์เสมอมาในประวัติศาสตร์จีน

1.5 อิทธิพลชนชั้นสูงและภูมิภาค

นอกจากองค์จักรพรรดิ การเมืองราชสำนักและข้าราชการจะมีบทบาทสำคัญที่ทำให้ราชวงศ์ขึ้นเสื่อมถอยอำนาจแล้ว ปัจจัยความเสื่อมถอยยังมาจากบรรดาตระกูลชนชั้นสูงและบรรดามณฑลด้วย ตั้งแต่ราชวงศ์ฮั่นได้ครอบครองแผ่นดินจีนและจัดระบอบการปกครองแบบรวมอำนาจ ราชวงศ์ย่อมผ่อนปรนประสานผลประโยชน์กับชนชั้นสูงตระกูลทั้งหลายที่มีอำนาจอิทธิพลในภูมิภาค โดยยินยอมให้ปกครองมณฑลและถือกรรมสิทธิ์ในที่ดินขนาดใหญ่ บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ ตระกูลของจักรพรรดินีและพระมเหสีเทวีและข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ได้ปกครองมณฑลและถือกรรมสิทธิ์ในที่ดิน เป็นชนชั้นสูงรุ่นใหม่เช่นกัน ชนชั้นสูงจึงเติบโตใหญ่ อีกประการหนึ่ง อำนาจส่วนภูมิภาคมีโอกาสเติบโตได้ง่ายเพราะราชวงศ์ฮั่นได้จัดแบ่งพื้นที่การปกครองให้มีปริมาณลดลงแต่มีพื้นที่ขนาดใหญ่ การสร้างอำนาจอิสระเป็นไปได้โดยง่ายเพราะได้ครอบครองพื้นที่และทรัพยากรในแผ่นดิน มณฑลคู่แข่งในการชิงอำนาจก็มีปริมาณไม่มากมายแบ่งย่อยช้อยดียบเหมือนอดีต การขยายอาณาเขตโดยยุทธวิธีไม่สิ้นเปลืองมาก บรรดาชนชั้นสูงตระกูลต่าง ๆ ตามมณฑลมีอำนาจอิทธิพลเติบโตใหญ่ ที่ดินของชนชั้นนี้ได้รับสิทธิ์ยกเว้นจากการเสียภาษีที่ดิน ชาวนาผู้ทำประโยชน์บนที่ดินของชนชั้นสูงตกอยู่ในสถานะเป็นข้าช่วงใช้ต้องชำระค่านาและถูกเรียกเกณฑ์แรงงาน

ทั้งจักรวรรดิมีชนชั้นสูงเป็นชนชั้นเจ้าที่ดิน (Landlord class) ได้รับที่ดินเพิ่มขึ้นเมื่อมีความดีความชอบจากการรบทัพจับศึกและจากการปฏิบัติราชการ ที่ดินมีแต่เพิ่มปริมาณอยู่ในมือชนชั้นนี้ แม้แต่ชาวไร่ชาวนาก็นิยมขอความคุ้มครองจากชนชั้นนี้โดยยินยอมยกที่ดินให้ชนชั้นสูงเป็นการลดปริมาณที่ดินทั้งจักรวรรดิที่จะต้องเสียภาษีที่ดิน อำนาจรัฐจึงได้รับผลกระทบหลายด้าน

จากชนชั้นสูงคือ ตรวจสอบควบคุมอำนาจภูมิภาคยาก จัดเก็บภาษีที่ดินได้ลดลงเพราะที่ดินอยู่ในมือชนชั้นสูงผู้ได้รับสิทธิ์ยกเว้นจากการเสียภาษีที่ดิน รายได้แผ่นดินจึงลดลงพร้อมกับอำนาจรัฐส่วนกลางก็ลดลงด้วย

ตระกูลชนชั้นสูงมีบทบาทสำคัญในการเมืองจีนอย่างสืบต่อเนื่อง และมีศักยภาพที่จะตั้งตนเป็นใหญ่และอาจถึงขั้นล้มล้างราชวงศ์ได้ เมื่อราชวงศ์เสื่อมถอยอำนาจ บรรดามณฑลได้ตั้งตนเสมือนเป็นรัฐอิสระภายในจักรวรรดิจีนโดยมีระบอบการปกครองส่วนตน (Provincial regimes) ตระกูลที่ทรงอำนาจมากก็อาจล้มล้างราชวงศ์แล้วสถาปนาราชวงศ์ใหม่ได้ ดังเช่นใน ค.ศ. 8 หวางหมาง (Wang Mang) ได้สถาปนาราชวงศ์ซิน (Hsin) ขึ้น สามก็เป็นตัวอย่างที่ดีของการสร้างอำนาจส่วนภูมิภาคที่เติบโตใหญ่เป็นสามก๊กหรือสามจักรวรรดิและสามารถล้มล้างราชวงศ์ฮั่นได้ใน ค.ศ. 280 ดังนั้น แม้ราชวงศ์ฮั่นจะมีระบอบการปกครองที่มีประสิทธิภาพในการรวมอำนาจ แต่ถ้าบุคคลในระบบไม่มีความสามารถ ไม่ว่าจะเป็นจักรพรรดิพระบรมวงศานุวงศ์ ชั้นที่หรือข้าราชการ ราชวงศ์ย่อมดำรงคงอยู่มิได้ เพราะระบบต้องอาศัยการบริหารที่มีประสิทธิภาพเป็นสำคัญ ราชวงศ์ฮั่นต้องเสื่อมสิ้นอำนาจด้วยปัญหาทางบริหารราชการแผ่นดิน (Administration)

2. รายได้รัฐและแรงงานคน

เมื่อการบริหารราชการแผ่นดินขาดประสิทธิภาพและรัฐขาดรายได้ ราชวงศ์ย่อมยากที่จะรักษาอำนาจไว้ได้ รายได้รัฐจากภาษีอากรลดลงมากเพราะที่ดินส่วนใหญ่อยู่ในความครอบครองของชนชั้นสูงซึ่งได้รับสิทธิ์ยกเว้นไม่ต้องเสียภาษีที่ดิน ชาวนาที่ทนภาษีที่ดินหนักมิได้ก็นิยมหนีภาษีด้วยการยกที่ดินให้ชนชั้นสูงแล้วทำประโยชน์บนที่ดิน เสียภาษีให้ชนชั้นสูงซึ่งก็ยิ่งต่ำกว่าอัตราภาษีที่ดินที่ต้องเสียให้แก่รัฐ ส่วนชาวนาทั่วไปมิได้พึ่งชนชั้นสูง ย่อมเสียภาษีที่ดินหนักยิ่งขึ้น ผู้คนตกทุกข์ได้ยาก ไม่อยู่ในฐานะที่จะใช้จ่ายเกินตัว การค้าจึงตกต่ำ เมืองต่าง ๆ ลดขนาดลง แม้แต่แรงงานที่จะเรียกเกณฑ์จากชาวนาปีละ 1 เดือนเพื่องานโยธา ก็ปรากฏว่าชาวนายอมตนเป็นทาสติดที่ดินของชนชั้นสูง หรือทิ้งถิ่นเพื่อหนีจากการถูกเรียกเกณฑ์ กองทัพจะเรียกเกณฑ์ก็ยากจน ต้องตั้งกองทัพประกอบด้วยทหารอาชีพ แต่กองทัพอาชีพเช่นนั้นมักขึ้นการบังคับบัญชาและจงรักภักดีต่อแม่ทัพมากกว่าต่อราชวงศ์ ปัญหารัฐขาดรายได้และแรงงานเกณฑ์เป็นปัญหาเรื้อรังยาวนานที่บันทึกตอนหลังอำนาจทางเศรษฐกิจและการทหาร

ราชวงศ์ต้องเผชิญทั้งปัญหาการบริหารราชการและปัญหาขาดรายได้และแรงงานเกณฑ์ ทั้งสองปัญหาที่เรื้อรังได้ทำให้ราชวงศ์ฮั่นต้องเสื่อมถอยอำนาจลงในท้ายสุด ราชวงศ์ต่อมาที่ปกครองจีนก็ล้วนเผชิญปัญหาดังกล่าวเป็นปัญหาเรื้อรังยากที่จะแก้ไขได้ในระยะยาวนาน

แม้ราชวงศ์ฮั่นจะเริ่มต้นด้วยการเป็นจักรวรรดิที่มีอนาคตดูจะรุ่งโรจน์เรื่องอำนาจ แต่ท้ายสุด ราชวงศ์ฮั่นก็ต้องเสื่อมสิ้นอำนาจลงอย่างหลีกเลี่ยงมิได้ เมื่อไม่สามารถทวนกระแสวัฏจักรแห่งการเมืองได้